

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра психології і туризму

Кваліфікаційна робота
на тему: «Туристично-рекреаційний потенціал Вінницької області»

Допущено до захисту

« » листопада 2024 року

здобувача вищої освіти групи Т 01-23
факультету туризму, бізнесу і психології
освітньої програми Туризмознавство
за спеціальністю 242 Туризм і рекреація
Гулька А. В.

Завідувач кафедри
психології і туризму

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Лебедева І. М.

_____
д.психол.н., проф.
Бондаренко О. Ф.

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	7
1.1. Понятійний апарат дослідження.....	7
1.2. Види туристично-рекреаційних ресурсів.....	17
1.2.1. Туристично-рекреаційні ресурси природного походження.....	171.2.2.
Суспільні туристичні-рекреаційні ресурси.....	20
1.2.3. Подієві туристичні ресурси.....	24
1.3. Методи дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу	28
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	33
2.1. Природні туристично-рекреаційні ресурси Вінничини.....	33
2.2. Історико-культурні туристичні ресурси.....	37
2.3. Провідні туристичні центри Вінницької області.....	51
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	59
3.1. Місце Вінницької області в національному туризмі.....	59
3.2. Проблеми та перспективи використання туристично- рекреаційного потенціалу Вінницької області.....	65
ВИСНОВКИ.....	76
РЕЗЮМЕ/RESUME.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. Туристична індустрія є одним з найшвидших способів збільшення доходів місцевого бюджету завдяки податкам та зборам. Дослідження туристично-рекреаційного потенціалу, особливо туристичних ресурсів регіону є невід'ємною частиною успішного розвитку туристичної індустрії, що дозволяє виявити всі приховані можливості регіону, які можуть бути використані для залучення туристів. Це можуть бути як природні (ліси, річки, гори), так і культурні (історичні пам'ятки, музеї, фестивалі) ресурси. Розвиток туризму стимулює створення нових робочих місць у різних сферах: готельному бізнесі, ресторанному господарстві, транспорті, сувенірній продукції тощо.

Податки від туристичних підприємств, збори за вхідні квитки до музеїв та інших об'єктів інфраструктури, а також витрати туристів на місці суттєво поповнюють місцеві бюджети. Розвиток туристичної інфраструктури потребує значних інвестицій, які можуть бути залучені як з державного, так і з приватного сектору. Розвиток туризму стимулює збереження історичних пам'яток, культурних традицій та народних ремесел. Туристичні потоки сприяють популяризації регіону, підвищенню його престижу та залученню нових інвесторів. Туризм сприяє об'єднанню місцевих громад, розвитку партнерських відносин між різними регіонами та країнами. Розвиток екологічного туризму сприяє збереженню природних ландшафтів, флори та фауни. Туристичні проекти часто спрямовані на просування екологічно чистих технологій та відповідального споживання.

Вінниччина багата на природні ландшафти, історичні пам'ятки та культурні традиції. Область розташована в центрі України і має зручне транспортне сполучення з іншими регіонами. Активний розвиток туризму в сусідніх областях стимулює зростання туристичних потоків і у Вінницькій області. Розвиток туризму у Вінницькій області є не лише економічно вигідним,

але й сприяє збереженню культурної спадщини, покращенню екологічної ситуації та підвищенню якості життя населення.

Однак Вінницька область, як і багато інших регіонів України, зазнала значних змін внаслідок повномасштабної війни. Туристична галузь, яка була одним із драйверів економічного розвитку, опинилась у складній ситуації. Першочерговими проблемами розвитку туризму у Вінницькій області під час війни є: пряма загроза безпеки туристів та персоналу туристичних підприємств; ускладнення транспортного сполучення, руйнування інфраструктури; зменшення доходів населення, що призводить до зниження попиту на туристичні послуги; неможливість ефективно просувати туристичні продукти через війну; пошкодження туристичних об'єктів.

Не дивлячись на ці всі проблеми, перед Україною після війни постануть задачі: відновлення туристичної інфраструктури (реконструкція пошкоджених готелів, ресторанів, туристичних маршрутів), розвиток нових туристичних продуктів (створення нових туристичних маршрутів, пов'язаних з історією війни та відродженням країни), підтримка місцевих виробників (розвиток агротуризму, гастрономічного туризму, що сприятиме підтримці місцевих виробників), просування Вінниччини як безпечного туристичного напрямку (активна маркетингова кампанія для залучення туристів), співпраця з міжнародними організаціями (залучення інвестицій та експертизи для розвитку туризму).

Зважаючи на це, дослідження туристично-рекреаційного потенціалу Вінницькій області є необхідним кроком для успішного розвитку туризму, що дозволяє розробити ефективну стратегію розвитку та забезпечити сталий розвиток туристичної індустрії.

Аналіз ступеня розробленості теми. Проблема оцінки туристично-рекреаційного потенціалу цікавила багатьох дослідників. Серед зарубіжних науковців варто назвати теоретиків туризму К. Крапфа і В. Хунцікера (Hrabovski-Tomic, 2008), С. Вільямса (2009) та ін. До проблематики туристичного потенціалу зверталися Ч. Р. Голднер і Дж. Р. Брент Річі (2009), М. Георгієвські, С. Кожухаров і Д. Наковські (2013) у роботах з класифікації туризму; Л. Лазік (2007),

М. Максін-Мічіка (2008) і Д. Йовичич (2002) у наукових розвідках, в яких досліджуються туристичні ресурси; К. Ганн (1988) і Дж. Кріппендорф (1987), займаючись проблемою туристичних дестинацій. Серед вітчизняних дослідників варто згадати праці О. Бейдика (2001) та О. Любіцевої (2002). В останні роки проблему туристично-рекреаційного потенціалу розробляють І. Писаревський і К. Мелешко (2019), Р. Кривенкова (2019), А. Огієнко та М. Огієнко (2020), М. Гедін (2021), С. Пасєка та В. Джумурат (2023) та багато інших. Але не дивлячись на достатню кількість праць теоретичного характеру, існує необхідність у дослідженні туристично-рекреаційного потенціалу конкретних регіонів України, зокрема Вінницької області, особливо в умовах воєнного і поствоєнного періодів.

Метою роботи є аналіз туристично-рекреаційного потенціалу Вінницької області.

Досягнення мети дослідження зумовлює виконання низки **завдань**:

- розкрити сутність туристично-рекреаційного потенціалу, визначити його складові компоненти;
- розглянути види туристсько-рекреаційних ресурсів: туристсько-рекреаційні ресурси природного походження; суспільні туристсько-рекреаційні ресурси; подієві туристичні ресурси;
- дослідити туристично-рекреаційний потенціал Вінницької області;
- вивчити стан розвитку туризму у Вінницькій області;
- розглянути провідні туристичні центри у Вінницькій області;
- виявити проблеми використання туристично-рекреаційного потенціалу Вінницької області та накреслити перспективи його розвитку.

Об'єктом дослідження є туристично-рекреаційний потенціал Вінницької області.

Предметом дослідження є компоненти туристично-рекреаційного потенціалу Вінницької області.

Методи дослідження. При дослідженні було застосовано системний підхід, який передбачає розгляд туристично-рекреаційного потенціалу як

цілісної відкритої системи з внутрішньою ієрархічною будовою, взаємозв'язками між її компонентами та іншими характеристикам. При вивченні туристично-рекреаційного потенціалу Вінниччини були застосовані також методи діалектичний, аналізу і синтезу, збору та обробки інформації, бібліографічний, статистичний, правовий, картографічний.

Наукова новизна. В роботі досліджено туристично-рекреаційний потенціал Вінницької області, показано за допомогою статистичних показників місце Вінницької області в національному туризмі, розглянуто проблеми і перспективи використання туристично-рекреаційних ресурсів Вінницької області у воєнний і повоєнний періоди.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Результати дослідження представлені під час виступу з доповіддю на конференції та опубліковані у вигляді наукових тез: Гулько, А.В. (2024). Туристичні ресурси Вінницької області. У *“Ad orbem per linguas. До світу через мови”*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції *“Семіотика української незламності: мова – освіта – дискурс”* (с. 658–660). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

Обсяг і структура. Кваліфікаційна робота складається з трьох розділів (з підрозділами). Кількість сторінок роботи – 109 (зокрема основного тексту 78 сторінки), кількість інформаційних джерел – 79.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Понятійний апарат дослідження

Для того, щоб мати можливість здійснювати систематизацію, поділ, аналіз та визначення понять туризму, в тому числі рекреаційних і туристичних ресурсів, на початку необхідно дати визначення та визначити термін туризм і визначити туризм як явище, оскільки це основне вихідна аксіома, яка накладає інші терміни, пов'язані з туризмом, як у випадку з терміном рекреаційно-туристичні ресурси.

Ще в 1942 році К. Крапф і В. Хунцікер (Hrabovski-Tomic, 2008) у Цюріху дали одне з перших визначень туризму, яке є універсальним і воно виглядає наступним чином: «сукупність явищ і відносин, що виникають внаслідок подорожі та перебування нерезидентів, оскільки вони не ведуть до постійного місця проживання та не пов'язані з будь-якою діяльністю, що заробляє».

Ця визначення є надто загальним, тому воно не може охопити поняття рекреаційних і туристичних ресурсів шляхом визначення туризму, тому дослідники, намагаючись розкрити сутність цього складного феномену, запропонували низку інших дефініцій, в яких робиться акцент на певний його аспект – як вид подорожі, як інструмент міжнаціональних і міждержавних комунікацій, як вид економічної діяльності тощо.

Рекреаційний туризм є комплексним видом туризму, оскільки охоплює надання послуг із цілого комплексу видів туризму, спрямованих на профілактичне оздоровлення, компенсаційне відновлення фізичних сил, корекцію та реабілітацію стану туристів (відпочиваючих).

Поняття «рекреація» походить від латинського слова «recreatio», що означає «відновлення». Існує багато методів відновлення фізичних, психічних і фізіологічних сил людини; тому організація цього виду туризму має

багатофункціональний характер і включає рекреаційні та лікувальні програми, дозвілля та розваги, пізнавальні та спортивні заходи для задоволення фізичних, духовних та емоційних потреб відпочиваючих.

Можна виділити наступні чинники рекреаційного туризму, які відображають його комплексний і системний характер:

- лікувальний фактор, заснований на використанні рекреаційно-оздоровчих методів;
- фактор зміни декорацій, який сприяє переключенню на нові зовнішні об'єкти і відволікає їх від негативного впливу попередньої декорації;
- фактор фізіологічної активності, що забезпечує працездатність серцево-судинної, дихальної, опорно-рухової та інших систем людини;
- фактор стимуляції природного імунітету, що дозволяє покращити регенеративні процеси організму людини.

Більшість авторів визнають оздоровчий фактор невід'ємною і переважною складовою рекреаційних туристичних послуг. Шляхи адаптації автори розглядають як «управління здоров'ям», «основу відтворення здоров'я».

Важливість і роль рекреації як невід'ємної частини туризму особливо підкреслює С. Вільямс (Williams, Stephen, 2009), який каже: «підходячи до вивчення туризму, ми повинні усвідомлювати, що відношення або зв'язок між відпочинком або дозвіллям, рекреацією і туризмом є значною мірою ближчим...» (Williams, Stephen, 2009). Схематичне зображення взаємозв'язку дозвілля, рекреації та туризму С. Вільямса наведено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Схематичне зображення взаємозв'язку дозвілля, рекреації та туризму

С. Вільямса

Джерело: складено автором на підставі (Williams, Stephen, 2009)

Цей же автор розглядає рекреацію як дуже важливу частину у визначенні різних видів туризму, тому у своїй типології туризму серед інших видів туризму він виокремлює рекреаційний туризм як особливу форму туризму (рис. 1.2).

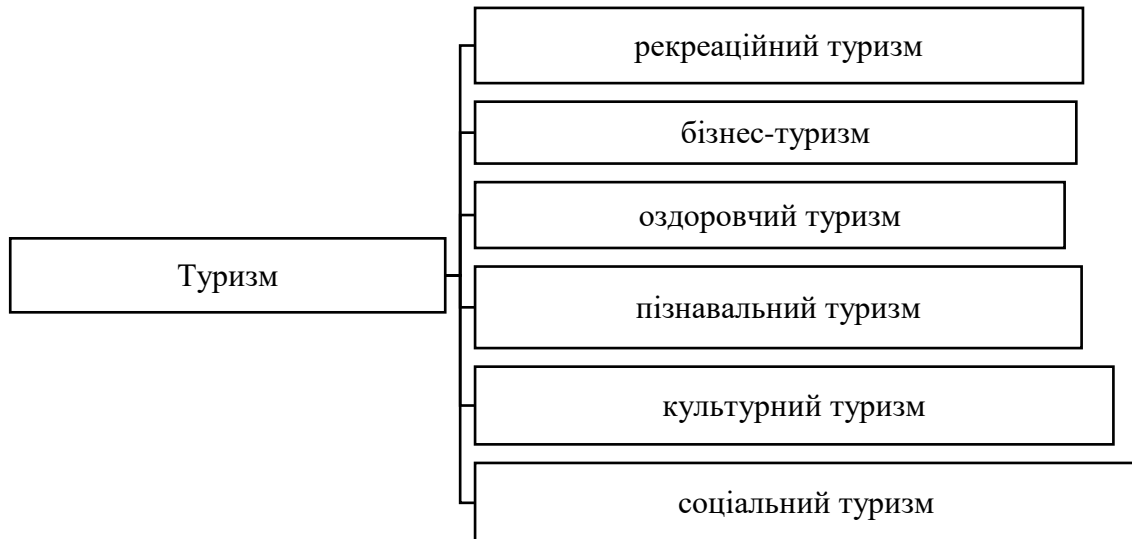

Рис. 1.2. Типологія типу туризму за С. Вільямсом

Джерело: складено автором на підставі (Williams, Stephen, 2009)

«Відпочинок» як термін з'являється у визначенні туристичного туризму, який є основним учасником туристичного руху.

Визначення терміну «турист» за змістом може бути ширшим і вузьким залежно від контексту, в якому він використовується. Тому в найширшому розумінні терміну «турист — це будь-яка особа, яка відвідує місця і витрачає певну суму грошей, незалежно від мети свого візиту», тоді як протилежне визначення туриста у вузькому розумінні цього терміну виглядає наступним чином: «туристом у прямому значенні цього слова вважається особа, яка відвідує місце і витрачає певну суму грошей, але це тісно пов'язана із задоволенням рекреаційних і культурних потреб». Залежно від типу туристів відпочинок може бути основним або допоміжним видом діяльності, під час їх подорожі та простою.

Чарльз Р. Голднер і Дж. Р. Брент Річі (Goeldner, R. Charles and J. R. Ritchie Brent, 2009) дають класифікацію відповідно до основної мети туристів, відповідно до основної та другорядної діяльності туристів. На думку цих авторів, основною метою поїздки може бути: справа, відвідування родичів і друзів, інші приватні справи і, звичайно, задоволення, задоволення та відпочинок. Відповідно до цього поділу у туристів, які подорожують для задоволення, відпочинок є основною туристичною діяльністю, тоді як у туристів, які подорожують у справах, відпочинок відбувається як другорядна туристична діяльність.

З цього визначення та розуміння поняття туризму та туриста більш ніж зрозуміло, що рекреація є дуже важливою складовою деяких видів туризму, а також основною складовою туристичного руху та туризму як економічної та соціальної діяльності. Якщо це так, то можна зробити висновок, що відпочинок відіграє роль мотивації подорожей і є дуже важливим туристичним ресурсом.

Погоджуємо з твердженням (Lazic, Lazar, 2007), що «туристичні ресурси — це туристично привабливі явища та об'єкти в природі та суспільстві, які мають важливе значення для заохочення туристів».

Професор М. Максін-Мічік дає подібне визначення, згідно з яким «Термін туристичні ресурси включає привабливі та культурні ресурсів і благ, тобто елементів просторової системи, які мають стимулюючий вплив на туристичний рух, задовольняючи широкий спектр туристичних потреб і створюючи туристичний продукт» (Maksin-Micic, Marija, 2008), вони повинні містити принаймні один привабливий атрибут, тобто мати привабливу властивість, яка дозволяє задовольнити будь-яку потребу туристичного ресурсу, через певні властивості впливають на фізіологічну функцію туриста.

За ефектом привабливості туристичні ресурси поділяються на рекреаційні та культурні, а за генезисом – природні та антропогенні.

Туристичні ресурси залежно від привабливих властивостей можна поділити на: комплексні, самостійні та взаємодоповнюючі. Туристичні ресурси,

які мають або містять рекреаційні ознаки, називаються рекреаційно-туристичними.

Основний і загальний поділ туристичних ресурсів застосовний як до рекреаційно-туристичних ресурсів, так і відповідно до них; їх можна розділити за генезисом, привабливістю та привабливими властивостями, а також за географічним районом, у якому вони розташовані.

За генезисом рекреаційно-туристичні ресурси поділяються на:

- природні рекреаційно-туристичні ресурси;
- антропогенні рекреаційно-туристичні ресурси.

Природні рекреаційні та туристичні ресурси створені природою і як такі існують у географічних просторах незалежно від туристичного попиту та потреб. Вони підтверджуються як рекреаційно-туристичні ресурси використанням туристами для задоволення своїх рекреаційних потреб. (Приклад: гірські райони не залежать від потреб і бажань людей, але в момент, коли їх використовують рекреаційні туристи, вони стають природними рекреаційно-туристичними ресурсами).

Антропогенні рекреаційно-туристичні ресурси створені людиною. Основною метою їх використання є туристичний відпочинок, і зазвичай вони створюються спеціально для відпочинку. Ці ресурси можуть бути:

- побудовані виключно для відпочиваючих туристів (наприклад, у готельному комплексі, на курортах, поблизу курортів тощо);
- побудовані як рекреаційні об'єкти або зони в населеному пункті і використовуватися туристами;
- використовуватися для індустрії туризму (приклад: спортивні майданчики, якими можуть користуватися місцеві жителі та туристи під час їх перебування).

За привабливістю рекреаційно-туристичні ресурси можуть бути:

- рекреаційно-туристичні ресурси виключно для відпочинку;
- рекреаційно-туристичні ресурси з культурною приналежністю.

До перших таких туристичних ресурсів відносяться ті, що відповідають лише рекреаційній складовій, тобто задовольняють виключно потреби туристів (наприклад, дихання, стимулювання кровообігу, обміну речовин тощо). Останні, окрім рекреаційної мети, мають культурну складову, тобто, незважаючи на фізіологічну потребу, вони задовольняють деякі психологічні потреби туриста (наприклад, емоції, естетика, асоціації, уява тощо).

Розглянемо туристичні ресурси, які мають культурні характеристики, але також мають рекреаційний вплив (наприклад: тривалі прогулянки з урахуванням культурних пам'яток у мегаполісі, вони також містять рекреаційний компонент, тобто вони задовольняють рекреаційні потреби туристів).

За привабливими властивостями рекреаційно-туристичні ресурси можна поділити на:

- комплексний рекреаційно-туристичний ресурс;
- індивідуальний рекреаційно-туристичний ресурс;
- додатковий рекреаційно-туристичний ресурс.

Комплексний рекреаційно-туристичний ресурс має найбільший вплив і пропонує найбільше можливостей для різних видів відпочинку, різну структуру туристів протягом року (наприклад, гори – такий ресурс, що пропонує можливість для ряду видів відпочинку: походів, прогулянок, катання на гірських велосипедах, скелелазіння, парапланеризм, зимові види спорту тощо).

Індивідуальні рекреаційні та туристичні ресурси є такими, що вони мають здатність самостійно залучати туристів-відпочивальників, які спеціально приїжджають для такого виду відпочинку, і ці ресурси є (наприклад: поля для гольфу, аквапарки, рекреаційні заклади тощо).

Додаткові рекреаційно-туристичні ресурси мають найменш привабливі властивості, і вони такі, що самі по собі не здатні привабити туристів, але їхня оцінка полягає в тому, що вони доповнюють і об'єднують туристів у туристичній зоні (наприклад: спортивні та рекреаційні об'єкти на туристичних курортах не є основним мотивом приїзду, але вони доповнюють туристичну пропозицію, і туристи можуть використовувати ці об'єкти для відпочинку).

За географічним критерієм туристичні ресурси можна розділити на дві основні групи:

- міські рекреаційно-туристичні ресурси;
- сільські рекреаційно-туристичні ресурси.

Такий поділ рекреаційно-туристичних ресурсів є найпростішим і здійснюється за місцем їх знаходження, тому міські рекреаційно-туристичні ресурси – це ті, що розташовані в міській місцевості або міських територіях, а останні – це рекреаційно-туристичні ресурси, які є розташовані в сільській місцевості, тобто за межами міст.

Якщо говорити про рекреаційно-туристичні ресурси та їх поділ, то слід мати на увазі, що вони виникають у просторі як комбінація (мікс) існуючих поділів. Це означає, що жоден рекреаційно-туристичний ресурс не можна розділити лише за одним критерієм, оскільки в цьому випадку поділ не буде повним. (Приклад: якщо проаналізувати річку Дніпро в місті Дніпро, то можна сказати, що це рекреаційний і туристичний ресурс, який є природним з рекреаційним орієнтиром і додатковим потенціалом для міського рекреаційного та туристичного ресурсу). Табличне зведення типології рекреаційно-туристичних ресурсів продемонстроване в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Табличне зведення типології рекреаційно-туристичних ресурсів

Рекреаційно-туристичні ресурси			
Поділ рекреаційно-туристичних ресурсів за:	Вид рекреаційно-туристичного ресурсу	Види відпочинку (діяльності)	
За походженням	Природні	Гори Річки озера Флора і фауна	Піші прогулянки Ходьба Альпінізм Катання на лижах Гірський велосипед Політ на парашлані Плавання Водні види спорту Риболовля Полювання тощо
	Антропогенний Спеціально розроблений для туризму Загалом	Спортивні майданчики Спортивні зали Обрізні доріжки Велосипедні доріжки Роликові доріжки	Футбол Баскетбол Волейбол Бадмінтон Теніс

	призначений для спорту та відпочинку	Спортзали Басейни Аквапарки Тематичні парки Поля для гольфу Доріжки для картингу Іподроми Рекреаційні зони тощо.	Біг Велоспорт Роликове облісіння Плавання Гольф Верхова їзда Пейнтбольна стрільба Банджі-джампінг Фітнес тощо
Привабливі пам'ятки	Рекреаційна пам'ятка	Спортивні майданчики Басейни Фітнес-центри тощо.	
	Пам'ятка культури	Національні парки Тематичні парки тощо.	
Привабливі властивості	Складні	Гори Рекреаційні зони та об'єкти тощо.	
	Індивідуальні	Поля для гольфу Аквапарки Карт-дроми	
	Додаткові	Громадські спортивні споруди Громадський басейн, тощо	

Джерело: складено автором на підставі (Gjorgievski, Mijalce, Kozuharov, and Nakovski, 2013)

Відповідно до цього розуміння, визначення та поділу, вважаю, що рекреаційні та туристичні ресурси як зміст є невід'ємною частиною кожного туристичного напрямку. Визначаючи туристичні дестинації, Ганн визначає їх як «складну різноманітність рекреаційного та соціального вмісту, що знаходиться в одному місці...» (Gunn, 1988). Це означає, що рекреаційно-туристичні ресурси є одним із ключових елементів, які складають туристичну дестинацію.

Існують різні тлумачення та думки щодо ключових елементів туристичної дестинації, і різні автори пропонують різні пояснення.

Згідно з Кріппендорфом (Krippendorf, 1987), елементи дестинації можуть бути оригінальними та похідними, тоді як рекреаційні та туристичні ресурси приймають похідні елементи.

Подібним до цього поділу є визначення (Laws, 1995), що елементи туристичної дестинації поділяються на первинні та вторинні, а рекреаційно-туристичні ресурси, на думку автора, належать до вторинних елементів.

Йовичич (Jovićić, 2002) дає інший поділ, згідно з яким ресурси поділяються на привабливі, функціональні, матеріальні та організаційні, і, на його думку, рекреаційні ресурси належать до групи функціональних елементів.

Рекреаційно-туристичні ресурси як невід'ємна частина або невід'ємний елемент туристичної дестинації відіграють важливу роль при виборі дестинації туристами. Зазвичай усі рекреаційні та туристичні ресурси не мають однакового впливу, тому деякі рекреаційні та туристичні ресурси є вирішальними при виборі місця призначення, тоді як інші мають менший вплив і не є вирішальними, але збагачують пропозицію туристичного пункту призначення. (Наприклад: коли мова йде про рекреаційний туризм, рекреаційно-туристичні ресурси є вирішальними для вибору бажаного місця призначення, а якщо мова йде про діловий туризм, це не має вирішального значення, але може вплинути на вибір місця призначення).

Рекреаційні та туристичні ресурси є винятком для вибору місця призначення, і вони мають великий вплив на задоволеність туристів під час їхнього перебування (наприклад, бізнесовий туризм: можливо, рекреаційні ресурси не вплинуть на вибір місця призначення під час організації конгресу, але якщо вони є, то ними будуть користуватися учасники конгресу у свій вільний час, це безумовно вплине на підвищення задоволеності туристів).

Отже, через важливість рекреаційно-туристичних ресурсів для туристів, туристичних переміщень, туристичних напрямків, туристичних витрат і особливо для туристичної пропозиції, а отже, і розвитку туризму, надзвичайно важливо приділяти їм увагу, аналізуючи та оцінюючи ресурсний потенціал для розвитку туризму.

Залежно від того, який вид туризму має бути певний рекреаційно-туристичний ресурс, який буде основою або додатковим стимулом туристичного руху.

За визначенням поділу та типології рекреаційно-туристичних ресурсів більш ніж зрозуміло, що всі рекреаційні та туристичні ресурси не мають однакового значення для збагачення та доповнення туристичної пропозиції. У

контексті такого розуміння можна зробити висновок, що при аналізі рекреаційно-туристичних ресурсів на особливу увагу заслуговують антропогенні ресурси, оскільки вони здебільшого створені для відпочиваючих туристів, а ті, що не створені спеціально для рекреаційних туристів, можуть бути зроблені з метою задоволення рекреаційних потреб туристів. У будь-якому випадку, туристичні та рекреаційні ресурси мають велике значення та відіграють важливу роль у збільшенні туристичних витрат і виборі місця призначення, задоволенні туристів і, отже, найбільшому впливі на завершення туристичної пропозиції, а також тому, що вони також є однією з найбільших важливих елементів туристичної пропозиції.

Знаючи важливість рекреаційно-туристичних ресурсів та вплив, який вони мають на туристичну дестинацію та туристів, з одного боку, та їх стан і кількість у просторі, з іншого боку, можна сказати, що це особливо важливо для їх типології. Вони можуть функціонувати краще, швидше та постійно для розвитку туризму в кожній туристичній дестинації, що виявлятиметься саме собою через задоволення туристичного попиту, збільшення туристичного руху та збагачення туристичної пропозиції.

1.2. Види туристично-рекреаційних ресурсів

1.2.1. Туристично-рекреаційні ресурси природного походження

Туристично-рекреаційні ресурси природного походження – це багатство, яким наділена природа і яке може використовуватися для відпочинку, оздоровлення та туризму. Вони є основою для розвитку туристичної індустрії багатьох країн.

Природні ресурси для туризму можна класифікувати за різними критеріями:

За морфологічними ознаками:

- Ландшафти: гори, рівнини, долини, узбережжя, острови.
- Гідрологічні об'єкти: річки, озера, моря, водоспади, гейзери.

- Геологічні об'єкти: печери, каньйони, вулкани.

За кліматичними умовами:

- Морські курорти: теплі моря, пляжі, сонце.

- Гірські курорти: прохолодний клімат, гірськолижні траси.

- Лісові курорти: свіже повітря, гриби, ягоди.

За біологічними особливостями:

- Флора: рідкісні рослини, ліси, ботанічні сади.

- Фауна: тварини, птахи, морські мешканці, національні парки.

За лікувальними властивостями:

- Мінеральні води: джерела з лікувальними властивостями.

- Лікувальні грязі: грязьові вулкани, соляні озера.

Значення природних туристично-рекреаційних ресурсів:

- збереження біорізноманіття, підтримка екологічної рівноваги;

- створення робочих місць, розвиток інфраструктури, збільшення доходів населення;

- здоров'я населення, відпочинок, культурний розвиток.

Туристсько-рекреаційні ресурси природного походження

Форми рекреаційної діяльності дуже різноманітні:

- фізичні вправи;

- інтерес до природознавства;

- катання на човні та риболовля;

- плавання та підводне плавання;

- полювання.

Зростання інтересу до природної історії привело все більше людей до сільської місцевості, щоб побачити рослини та тварин у їхньому природному середовищі. Деякі з них є дискретними та індивідуальними та не завдають шкоди навколишньому середовищу. Однак соціалізація та комерціалізація природної історії посилила ефект і, в деяких випадках, створила значний стрес для навколишнього середовища та становить небезпеку для відповідних рослин і тварин, тому регулювання та управління стали першочерговою проблемою.

Одним із результатів такої ескалації інтересу є розвиток спеціалізованої форми туризму, яку зазвичай називають екотуризмом, яку визначають як взаємодію між відвідувачем і природним або культурним середовищем, що призводить до отримання досвіду навчання, зберігаючи при цьому повагу до навколишнього середовища та культури та забезпечуючи переваги для місцевої економіки.

Слово «екотуризм» використовується надто вільно для позначення низки різних понять, включаючи як культурний туризм, так і природний туризм. Дійсно, це було визнано на Всесвітньому конгресі охорони природи, проведеному Всесвітньою спілкою охорони природи (МСОП) у Монреалі в 1996 році (МСОП, 1996). Делегати зазначили, що «екотуризм часто використовується без розбору для будь-якого туризму в природних зонах, навіть якщо така діяльність не приносить вимірних переваг для природної зони або людей, які живуть поблизу залучених територій, а іноді безпосередньо загрожує тим самим територіям» (IUCN, 1996, 32–33).

Отже, Конгрес запропонував, щоб визначення екотуризму включало створення відчутних переваг для збереження природних територій, дозволяло охоронюваним територіям збирати та утримувати доходи, підтримувати діяльність, яка приносить користь місцевим громадам, і розвивати партнерство між приватним сектором, громадою та керівниками заповідна територія.

Зрозуміло, що посилення урбанізації та покращення рівня життя породжують у людей бажання проводити дозвілля та відпочинок подалі від міст і займатися діяльністю, яка широко використовує природне середовище. Така діяльність є корисною не лише як форма відпочинку, але й як навчальний досвід для людей, чий контакт із природним середовищем інакше обмежений. Крім будь-яких економічних вигод, слід заохочувати дослідження природного середовища жителями та туристами.

Проблеми використання природних ресурсів у туризмі:

- забруднення навколишнього середовища, руйнування екосистем;
- виснаження ресурсів, зниження їхньої привабливості;

- конфлікт між потребами туризму та охорони природи.

Однак, визнаючи, що екотуризм і рекреаційна діяльність на свіжому повітрі є бажаними, особи, які приймають рішення, також повинні взяти на себе відповідальність за забезпечення їхньої економічної стійкості, водночас зберігаючи основний характер середовища, яким люди хочуть насолоджуватися. Це не виключає певної зміни природного середовища, оскільки його часто можна покращити, але вимагає, щоб розвиток екотуризму не погіршував його.

Таким чином, майбутнє використання природного середовища для рекреації та природного туризму потребує ретельного планування та експертного управління. Прийняття рішень має ґрунтуватися на надійній науковій інформації про довкілля та належним чином проведеній ОВНС.

Шляхи раціонального використання природних ресурсів у туризмі:

- створення національних парків та заповідників;
- розробка екологічно чистих технологій;
- регулювання туристичних потоків;
- екологічне виховання туристів.

Отже, природні туристично-рекреаційні ресурси є важливим багатством, яке необхідно берегти та раціонально використовувати. Відповідальне ставлення до природи допоможе зберегти її для майбутніх поколінь і забезпечити сталий розвиток туристичної індустрії.

1.2.2. Суспільні туристично-рекреаційні ресурси

Суспільні туристично-рекреаційні ресурси – це створені людиною об’єкти та явища, які задовольняють різноманітні потреби туристів та відпочиваючих. Вони доповнюють природні ресурси та створюють умови для комфортного та цікавого відпочинку.

Класифікація суспільних туристично-рекреаційних ресурсів:

Історико-культурні ресурси:

- Архітектурні пам’ятки: замки, палаци, собори, історичні центри міст.

- Музеї: історичні, мистецькі, етнографічні.
- Пам'ятники: історичні постаті, події.
- Археологічні пам'ятки.

Соціально-культурні ресурси:

- Театри, опери, філармонії.
- Кінотеатри, концертні зали.
- Етнографічні села.
- Фестивалі, свята.

Релігійні ресурси:

- Церкви, собори, монастирі.
- Паломницькі маршрути.

Значення суспільних туристично-рекреаційних ресурсів:

- додають різноманітності та унікальності туристичним маршрутам;
- забезпечують усі необхідні умови для відпочинку;
- сприяють популяризації історії та культури;
- створюють робочі місця, збільшують доходи населення.

Приклади суспільних туристично-рекреаційних ресурсів:

- Історичні центри міст Львова, Києва, Одеси.
- Музеї: Національний музей історії України, Лувр, Британський музей.
- Театри: Національний академічний драматичний театр імені Івана

Франка, Ла Скала.

- Фестивалі: Каннський кінофестиваль, Октоберфест.

Розглянемо детальніше деякі з цих ресурсів.

Культурні фестивалі відіграють все більш важливу роль у розвитку туризму. Вони не лише приваблюють туристів, але й сприяють збереженню культурної спадщини, розвитку місцевої економіки та зміцненню міжнародних зв'язків. Вони пропонують унікальні культурні переживання, які не можна знайти в інших місцях. Фестивалі є магнітом для туристів, які цікавляться історією, традиціями, мистецтвом та культурою. Завдяки фестивалям можна розподілити туристичні потоки протягом року, особливо в міжсезоння, що

дозволить згладити сезонні коливання в туристичній індустрії та забезпечити стабільні доходи для місцевого бізнесу.

Фестивалі є потужним інструментом для просування регіону на світовій туристичній арені. Завдяки ЗМІ та соціальним мережам інформація про фестивалі швидко поширюється, привертаючи увагу потенційних туристів.

Для проведення масштабних фестивалів необхідна розвинена туристична інфраструктура: готелі, ресторани, транспорт, що стимулюватиме інвестиції в розвиток регіону.

Фестивалі допомагають зберегти та популяризувати місцеві традиції, ремесла, мову та інші елементи культурної спадщини.

Підготовка та проведення фестивалів створює тимчасові та постійні робочі місця в туристичній сфері, готельному бізнесі, сфері обслуговування та інших галузях. Фестивалі стимулюють споживання товарів та послуг, що приносить додаткові доходи місцевому населенню.

Міжнародні фестивалі сприяють культурному обміну, встановленню нових контактів та зміцненню міжнародних відносин.

Приклади успішних фестивалів:

- Октоберфест (Мюнхен): найбільший у світі народний фестиваль, який щорічно приваблює мільйони туристів;

- карнавал у Ріо-де-Жанейро: один з найвідоміших карнавалів світу, який є символом Бразилії;

- Единбурзький міжнародний фестиваль: один з найбільших мистецьких фестивалів у світі, який охоплює театр, музику, танці, літературу та інші види мистецтва.

Культурні фестивалі є важливим інструментом для розвитку туризму. Вони не лише приваблюють туристів, але й сприяють збереженню культурної спадщини, розвитку місцевої економіки та зміцненню міжнародних зв'язків. Для успішного проведення фестивалів необхідно ретельно планувати всі аспекти: від вибору тематики до забезпечення безпеки учасників.

Масовий туризм, незважаючи на всі свої переваги для економіки, може мати значний негативний вплив на історичні центри міст. Цей вплив може проявлятися в різних формах і вимагає комплексного підходу до вирішення проблем.

Позитивні аспекти масового туризму для історичних центрів:

- за рахунок туристичних зборів та податків з готельного бізнесу з'являється можливість фінансувати реставрацію історичних будівель та пам'яток;
- масовий туризм сприяє популяризації історії та культури міста, що підвищує інтерес до збереження історичної спадщини;
- для обслуговування великої кількості туристів розвивається інфраструктура міста, що може позитивно впливати на якість життя місцевих жителів.

Негативні аспекти масового туризму для історичних центрів:

- велика кількість туристів може призвести до підвищеного зношування історичних будівель, мостових, парків;
- сміття, шум, викиди від транспорту негативно впливають на екологічний стан історичних центрів;
- під тиском туризму історичні центри можуть втрачати свою автентичність, перетворюючись на туристичні зони з одноманітними сувенірними крамницями та ресторанами;
- зростання попиту на житло та послуги з боку туристів призводить до підвищення цін, що ускладнює життя місцевих жителів;
- конфлікт інтересів між туристами та місцевими жителями може призводити до соціальної напруги.

Щоб вирішити ці проблем, потрібне:

- введення квот на кількість туристів, обмеження доступу до деяких зон, розробка альтернативних маршрутів;
- заборона будівництва нових висотних будівель, збереження традиційної архітектури, підтримка місцевих ремесел;

- зменшення кількості приватних автомобілів в історичних центрах;
- виділення певних зон для відпочинку та розваг місцевих жителів;
- впровадження системи сортування сміття, використання екологічно чистого транспорту, озеленення територій;
- залучення місцевих жителів до процесу прийняття рішень щодо розвитку туризму;
- проведення інформаційних кампаній з метою підвищення свідомості туристів щодо необхідності бережного ставлення до історичної спадщини.

Отже, масовий туризм може мати як позитивні, так і негативні наслідки для історичних центрів міст. Для збереження культурної спадщини та забезпечення комфортного проживання місцевих жителів необхідно розробляти комплексні стратегії управління туризмом, які враховуватимуть як економічні, так і соціальні та екологічні аспекти.

Отже, суспільні туристично-рекреаційні ресурси є важливою складовою туристичного продукту. Їх раціональне використання сприяє розвитку туризму, збереженню культурної спадщини та підвищенню якості життя населення. Загальні проблеми цього виду туризму полягають у наступному:

- історичні будівлі, пам'ятки потребують постійного догляду;
- багато культурних закладів відчувають брак коштів;
- масова туризм може призвести до пошкодження пам'яток, забруднення довкілля.

Шляхи раціонального використання суспільних туристично-рекреаційних ресурсів:

- реставрація та збереження пам'яток;
- розвиток культурних закладів;
- створення нових туристичних продуктів;
- регулювання туристичних потоків;
- екологічне виховання туристів.

Раціональне використання суспільних туристично-рекреаційних ресурсів є ключем до забезпечення стійкого розвитку туризму. Ефективне управління цими

ресурсами не лише зберігає культурну та історичну спадщину, а й створює нові можливості для економічного зростання. Важливо впроваджувати стратегії, які збалансують потреби туристів і місцевих жителів, забезпечуючи гармонійний розвиток територій і захист навколишнього середовища.

1.2.3. Подієві туристичні ресурси

Подієві туристичні ресурси – це тимчасові події, які приваблюють туристів у певні місця. Вони можуть бути культурними, спортивними, релігійними, діловими або іншими. Саме події часто стають причиною подорожей, адже вони пропонують унікальні враження та можливості для спілкування.

Типи подієвих туристичних ресурсів:

- культурні події: концерти, фестивалі, театральні вистави, карнавали, виставки;
- спортивні події: Олімпійські ігри, чемпіонати світу, місцеві спортивні змагання;
- релігійні події: релігійні свята, паломництва;
- ділові події: конференції, симпозіуми, виставки;
- спеціальні події: відкриття нових об'єктів, ювілеї, святкування.

Події створюють унікальні враження, які відрізняють одне місце від іншого. Вони допомагають розподілити туристичні потоки протягом року, особливо в міжсезоння. Події стимулюють економічний розвиток регіону, створюючи робочі місця та збільшуючи доходи місцевого населення.

Події – це потужний інструмент маркетингу, який дозволяє привернути увагу до регіону та його туристичних можливостей. Вони сприяють соціальній інтеграції, об'єднують людей та зміцнюють громаду.

Сьогодні існує велика кількість подій, тому важливо виділитися серед конкурентів. Потреби туристів постійно змінюються, тому організатори подій

повинні адаптуватися до нових трендів. Пандемія COVID-19 показала, що проведення масових заходів може бути обмежене.

Отже, подієві туристичні ресурси відіграють важливу роль у сучасному туризмі. Вони не тільки приваблюють туристів, але й сприяють розвитку регіонів та збереженню культурної спадщини. Для успішного розвитку подієвого туризму необхідно постійно вдосконалюватися та адаптуватися до нових викликів.

Подієвий туризм — це подорожі, пов'язані з участю в спеціальних подіях, фестивалях, культурних чи спортивних заходах. Це може бути чудовим способом повернути туристів до певного регіону, створюючи унікальний досвід для відвідувачів.

Успішні приклади подієвого туризму:

1. Музичні фестивалі:

- Glastonbury Festival (Велика Британія): один з найбільших музичних фестивалів у світі, який приваблює сотні тисяч шанувальників музики.

- Tomorrowland (Бельгія): всесвітньо відомий фестиваль електронної музики, який збирає людей з усього світу.

2. Кінофестивалі:

- Каннський кінофестиваль (Франція): один з найпрестижніших кінофестивалів, що приваблює кінематографістів та шанувальників кіно з усього світу.

- Берлінський міжнародний кінофестиваль (Німеччина): велика подія у світі кіно, де прем'єри багатьох фільмів приваблюють тисячі туристів.

3. Культурні події:

- Карнавал у Ріо-де-Жанейро (Бразилія): всесвітньо відомий карнавал, який вражає своїми барвистими парадами, музикою та танцями.

- Октоберфест (Німеччина): найбільший у світі фестиваль пива, який щорічно відбувається в Мюнхені і приваблює мільйони туристів.

4. Історичні реконструкції:

- Фестиваль середньовічної культури в Каркассоні (Франція): захід, який відтворює середньовічне життя у середньовічному місті-фортеці.

- Битва нації (Україна): міжнародний турнір з історичних середньовічних боїв, який залучає учасників і глядачів з різних країн.

5. Спортивні події:

- Олімпійські ігри: глобальна подія, що відбувається кожні чотири роки, яка приваблює як спортсменів, так і туристів з усього світу.

- Фінал Ліги чемпіонів УЄФА: один з найбільших футбольних турнірів, який збирає сотні тисяч уболівальників.

6. Фестивалі їжі та вина:

- Трюфельний фестиваль в Альбі (Італія): щорічний фестиваль, присвячений трюфелям, де туристи можуть спробувати ці делікатеси.

- Фестиваль вина в Бордо (Франція): великий захід, присвячений французькому виноробству, де відвідувачі мають можливість дегустувати вина з різних регіонів Франції.

7. Релігійні події:

- Хадж до Мекки (Саудівська Аравія): одне з наймасштабніших релігійних паломництв у світі.

- Свято Кюмбха Мела (Індія): масштабне індуїстське свято, яке проводиться кожні 12 років і є найбільшим у світі зібранням людей.

8. Мистецькі виставки та бієнале:

- Венеціанська бієнале (Італія): престижний міжнародний фестиваль сучасного мистецтва, який приваблює тисячі мистецтвознавців та туристів.

- Art Basel (Швейцарія): всесвітньо відома ярмарка сучасного мистецтва, яка залучає колекціонерів та любителів мистецтва.

9. Природні явища:

- Полярне сяйво (Норвегія, Фінляндія, Ісландія): туристи подорожують до Арктики, щоб побачити це дивовижне природне явище.

- Міграція гну в Серенгеті (Танзанія, Кенія): спостереження за міграцією мільйонів тварин в одному з найвідоміших національних парків Африки.

Ці події не лише створюють унікальний досвід для відвідувачів, а й стимулюють економіку регіонів, де вони проходять.

Подієвий туризм має велике значення для соціально-економічного розвитку як окремих регіонів, так і цілих країн. Він полягає у подорожах, організованих з метою участі або відвідування конкретних подій, таких як культурні, спортивні, релігійні, гастрономічні або інші тематичні заходи.

Вплив подієвого туризму:

1. Економічний вплив:

- подієвий туризм залучає значну кількість туристів, які витрачають гроші на транспорт, проживання, харчування, сувеніри та інші послуги, що підвищує дохід місцевих підприємців.

- під час великих подій значно зростає попит на робочу силу в готелях, ресторанах, туристичних агенціях, транспортних компаніях тощо, що сприяє тимчасовому або довгостроковому працевлаштуванню.

- часто великі події сприяють розвитку інфраструктури регіону — будуються нові готелі, дороги, розширюються аеропорти та інші об'єкти, що може мати позитивний вплив на довготривалий розвиток регіону.

2. Соціокультурний вплив:

- подієвий туризм сприяє підвищенню інтересу до місцевих традицій, звичаїв і культурних об'єктів, що стимулює їх збереження та популяризацію серед туристів.

- відвідування міжнародних подій дозволяє туристам і місцевим мешканцям взаємодіяти з іншими культурами, що підвищує рівень взаєморозуміння, толерантності та міжнародного співробітництва.

- великі події можуть підвищити міжнародну репутацію міста або країни, роблячи їх привабливими не тільки для туристів, але і для інвесторів.

3. Розвиток локальних брендів:

- під час подій туристи знайомляться з місцевими продуктами, ремеслами, гастрономією та іншими унікальними аспектами регіону, що сприяє їх подальшому просуванню на міжнародному ринку.

- події стимулюють розвиток місцевих малих підприємств (ресторанів, сувенірних крамниць, майстерень), що сприяє їх розширенню та стабілізації.

4. Екологічний вплив:

- багато подій сьогодні акцентують увагу на екологічних питаннях, що може сприяти підвищенню екологічної свідомості як серед туристів, так і серед місцевого населення.

- велика кількість туристів під час масових подій може спричинити негативні екологічні наслідки, як-от забруднення навколишнього середовища та підвищене використання ресурсів.

5. Соціальний розвиток:

- масові заходи сприяють розвитку соціальної активності та волонтерства серед місцевого населення, зокрема молоді.

- подієвий туризм часто базується на локальних традиціях і культурі, що може посилити відчуття гордості місцевого населення за свою історію та спадщину.

6. Туристичний розвиток:

- події привертають туристів, які, можливо, раніше не розглядали цей регіон як туристичний напрямок. Участь у заходах може стати першим кроком до подальших відвідувань.

- подієвий туризм допомагає урізноманітнити туристичні продукти регіону, збільшуючи його привабливість для різних категорій мандрівників.

Таким чином, подієвий туризм є потужним інструментом стимулювання економічного, соціального та культурного розвитку регіонів, сприяючи одночасно зростанню туристичної привабливості та покращенню якості життя місцевого населення.

1.3. Методи дослідження туристично-рекреаційного потенціалу

Методологічною основою дослідження є системний підхід, який передбачає розгляд туристично-рекреаційного потенціалу як цілісної відкритої

системи з внутрішньою ієрархічною будовою, взаємозв'язками між її компонентами та іншими характеристиками. В якості наукового інструментарію була використана сукупність методів наукового дослідження.

Діалектичний метод вимагає розглядати будь-який об'єкт або явище у динаміці, тобто у його розвитку і взаємозв'язку з іншими об'єктами. Крім того, були застосовані такі методи:

- методи збору й обробки інформації та бібліографічний метод – під час аналізу наукової літератури та довідкових видінь з питань туризму, рекреації та географії регіону з метою збору релевантної інформації та її систематизації;

- статистичний метод для збору даних державної статистики, туристичних агентств та інших організацій, які займаються збором інформації про туристичні потоки, структуру туризму тощо;

- аналізу і синтезу для аналізу і інтерпретації даних державної статистики, туристичних агентств та інших організацій, які займаються збором інформації про туристичні потоки, структуру туризму тощо;

- правовий метод для аналізу законодавства, що регулює туристичну діяльність в Україні та регіоні;

- картографічний метод під час дослідження тематичних карт природних умов, історико-культурних пам'яток, туристичних маршрутів, інфраструктури тощо.

Аналіз наукової літератури є невід'ємною частиною будь-якого наукового дослідження, зокрема, при вивченні туризму, рекреації та географії регіону, який дозволяє:

- ознайомитися з існуючими дослідженнями: зрозуміти, що вже відомо про обрану тему, які є прогалини в знаннях;

- вибрати методи дослідження: аналізуючи роботи інших авторів, можна визначити найбільш доцільні методи для власного дослідження;

- обґрунтувати актуальність теми: показати, що обрана тема є актуальною та потребує подальшого дослідження;

- розробити теоретичну основу дослідження: сформулювати основні поняття, категорії та теоретичні положення, які будуть використані в дослідженні.

Етапами аналізу наукової літератури були:

- формулювання теми дослідження;
- пошук літератури, використовуючи наукові бази даних (Google Scholar, Scopus, Web of Science, Наукову електронну бібліотеку України) для пошуку статей, монографій, довідників;
- відбір найбільш релевантних джерел, які відповідають темі дослідження;
- систематизація інформації;
- аналіз отриманої інформації, виявлення загальних тенденцій, суперечностей та прогалини в дослідженнях;
- формулювання висновків на основі проведеного аналізу щодо стану досліджуваної проблеми.

Особливостями аналізу літератури з питань туризму, рекреації та географії Вінницької області є:

- міждисциплінарність: звернена увага на роботи з різних галузей знань (географія, економіка, соціологія, маркетинг тощо);
- регіональна специфіка: приділена увага дослідженням, присвяченим Вінницької області;
- динамічність: туризм є динамічною галуззю, тому враховано новітні дослідження та тенденції.
- практична спрямованість: проаналізовано не лише теоретичні аспекти, але й практичні аспекти розвитку туризму.

Для збору даних про туристичні потоки, структуру туризму та інших аспектів туристичної індустрії державні статистичні служби, туристичні агентства та інші організації були використані такі статистичні методи:

- пряме спостереження: фіксування певних характеристики туристичних потоків (кількість туристів);

- непряме спостереження: аналіз вторинних даних (дані про завантаженість готелів);

- аналіз адміністративних даних: використання даних з реєстрів підприємств, митниці, податкової служби;

Аналіз і синтез даних про туристичні потоки є ключовим етапом у дослідженні туристичної індустрії. Він дозволяє виявити закономірності, тенденції та особливості розвитку туризму в конкретному регіоні чи країні. Для аналізу зібраних даних були застосовані статистичні методи.

Крім того, за допомогою методу аналізу були досліджені складові компоненти туристсько-рекреаційного потенціалу Вінницької області. Метод синтезу дозволив узагальнити отримані дані і сформулювати висновки.

Правовий метод є одним з ключових інструментів для дослідження законодавства, що регулює туристичну діяльність. Він дозволяє систематизувати, інтерпретувати та оцінити нормативно-правові акти, що стосуються туризму на різних рівнях: державному, регіональному та місцевому.

Картографічний метод є одним з найефективніших інструментів у географічних дослідженнях, зокрема при вивченні природних умов, історико-культурних пам'яток, туристичних маршрутів та інфраструктури. Він дозволяє візуалізувати просторові розподіли різних явищ, виявляти закономірності та взаємозв'язки між ними..

Картографічний метод використовувався під час дослідження:

- природних умов: карти рельєфу, клімату, ґрунтів, рослинності, водних ресурсів;

- виявлення природних зон, екологічних проблем, потенціалу для розвитку туризму;

- історико-культурних пам'яток: карти археологічних пам'яток, історичних центрів міст, культурних маршрутів;

- визначення концентрації пам'яток, їх взаємозв'язку з іншими об'єктами;

- туристичних маршрутів: карт туристичних маршрутів, визначення оптимальних шляхів, виявлення туристичних ресурсів;

- аналізу доступності туристичних об'єктів: карти транспортної мережі, інженерних комунікацій, об'єктів туристичної інфраструктури;
- оцінки рівня розвитку інфраструктури, виявлення проблемних зон.

Застосування різних методів дослідження дозволяє отримати більш повну і об'єктивну картину туристичних процесів та приймати обґрунтовані рішення для розвитку туристичної галузі.

Отже, рекреаційний туризм є комплексним видом туризму, оскільки охоплює надання послуг із цілого комплексу видів туризму, спрямованих на профілактичне оздоровлення, компенсаційне відновлення фізичних сил, корекцію та реабілітацію стану туристів (відпочиваючих).

Туристично-рекреаційні ресурси природного походження – це багатство, яким наділена природа і яке може використовуватися для відпочинку, оздоровлення та туризму. Вони є основою для розвитку туристичної індустрії багатьох країн.

Суспільні туристично-рекреаційні ресурси – це створені людиною об'єкти та явища, які задовольняють різноманітні потреби туристів та відпочиваючих. Вони доповнюють природні ресурси та створюють умови для комфортного та цікавого відпочинку.

Події туристичні ресурси – це тимчасові події, які приваблюють туристів у певні місця. Вони можуть бути культурними, спортивними, релігійними, діловими або іншими. Саме події часто стають причиною подорожей, адже вони пропонують унікальні враження та можливості для спілкування.

Застосування в ході дослідження системного підходу та необхідного наукового інструментарію дозволяє отримати цілісну картину стану туристсько-рекреаційного потенціалу Вінницької області, охарактеризувати його особливості, виявити проблеми використання та накреслити перспективи його розвитку.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Природні туристично-рекреаційні ресурси

Важливою складовою рекреаційного потенціалу Вінницької області є її суспільно-географічне положення. Вінницька область є адміністративно-господарською територіальною структурою України. Вінницька область утворена 27 лютого 1932 р. згідно з постановою IV позачергової сесії ВУЦВК XII скликання. З часу проведення останньої адміністративної реформи, згідно з Постановою Верховної Ради України від 17 липня 2020 р. «Про утворення та ліквідацію районів», на Вінниччині утворені 63 територіальні громади (ТГ), згруповані в 6 районів: Вінницький (16 ТГ, 411 населених пунктів), Гайсинський (14 ТГ, 263 населені пункти), Жмеринський (8 ТГ, 216 населених пунктів), Могилів-Подільський (7 ТГ, 195 населених пунктів), Тульчинський (9 ТГ, 189 населених пунктів), Хмільницький (9 ТГ, 229 населених пунктів). Усього в області - 1504 населені пункти. Найбільші міста: Вінниця, Жмеринка, Могилів-Подільський, Хмільник, Гайсин, Ладижин, Козятин. Адміністративний центр - місто Вінниця (Додаток А).

Вінницька область має площу 26,5 тис. кв. км (4,4% території країни) і простягається на 196 км із заходу на схід та 204 км з півночі на південь. Межує з Хмельницькою, Житомирською, Черкаською, Чернівецькою, Одеською, Кіровоградською, Київською областями та Республікою Молдова. У січні 2022 року населення Вінницької області сягнуло одного мільйона 529,1 тис. осіб, з яких 795,8 тис. - міські жителі та 733,3 тис. - сільські жителі.

За чисельністю населення Вінницька область посідає дев'яте місце в Україні. Більшість населення - українці, в області представлено понад 130 національностей та етнічних груп.

Найбільшими містами області за чисельністю мешканців є Вінниця, Жмеринка, Могилів-Подільський, Хмільник, Козятин, Ладижин.

Вінницька область має вигідне соціально-географічне положення. Це одна з центральних областей України і частина суспільно-географічного регіону Поділля. Це внутрішній річковий регіон, розташований на південному заході України, в центральній частині водозбірного басейну річок Південний Буг і Дністер. Його довжина з півночі на південь становить 204 км, а зі сходу на захід - 196 км.

Таким чином, територія характеризується компактною структурою. Її географічним центром є Немирівський район між селами Никифорівці і Лука. Розглядаючи Вінницьку область як систему, відкритую до зовнішнього світу, можна виділити 16 районів – Козятинський, Погребищенський, Оратівський, Іллінецький, Барський, Хмільницький, Могилів-Подільський, Бершадський та ін. мають значну частку кордонів із “зовнішніми системами” — із Одеською, Черкаською, Кіровоградською, Київською, Житомирською, Хмельницькою, Чернівецькою областями та Республікою Молдова. Це сприяє розширенню зв'язків з цими регіонами, в тому числі у сфері рекреації та туризму.

Аналіз ступеня близькості між регіоном та його адміністративними одиницями показує, що його можна розглядати (разом з іншими факторами) як теорію пріоритетів на користь регіону, особливо при визначенні місця розташування об'єктів рекреаційної інфраструктури.

Аналіз відстані від Південного Бугу та Дністра показує, що найбільш сприятливе прибережне положення мають Тульчинський, Немирівський, Тиврівський, Ямпільський, Могилів-Подільський, Тростянецький, Томашпільський райони.

Несприятливі показники характерні для Оратівського, Погребищенського, Козятинського районів.

Суспільно-географічне положення адміністративного району визначається як сума рівня сусідства та оцінки розташування району по відношенню до основних річок. У цьому відношенні найкращі показники мають Тульчинський, Тиврівський, Немирівський, Шаргородський та Жмеринський райони.

Завдяки своєму центральному розташуванню в Україні, область є транзитною територією і обслуговується основними автомобільними дорогами, такими як Київ-Одеса, Київ-Львів, Київ-Кишинів та Харків-Львів. Вінницька область також обслуговується залізничними лініями, що використовуються для міжрегіональних сполучень: Москва-Прага, Москва-Софія, Москва-Бухарест, Київ – Легніце, Київ-Будапешт-Любляна-Трієст тощо.

Таким чином, говорячи про вплив суспільно-географічного положення Вінницької області на розвиток територіально-рекреаційного комплексу, слід зазначити, що це є сприятливим фактором для подальшого розвитку регіону в цілому та сфери відпочинку і туризму зокрема.

Клімат регіону помірно-континентальний: середня температура січня -6°C , середня температура липня $+19^{\circ}\text{C}$, річна кількість опадів 520-590 мм, з яких 80% припадає на літній період (Budinoski, 2009).

Вінницька область розташована в басейнах трьох основних річок: Південного Бугу (близько 62% її площі), Дністра (28%) і Дніпра (10%). Внутрішні води області включають багато озер і водосховищ: тут налічується понад 2 500 озер загальною площею понад 20 000 га. В області налічується 60 водосховищ. Найбільші - Ладижинське, Сандрацьке та Дмитренківське.

Болота на Вінничині розташовані в річкових долинах. Більшість боліт знаходиться в північній та центральній частині регіону. Найбільші площі боліт розташовані вздовж річок Згар, Ров, Рівець, Собі, Соврані, Постолова та Десни.

Вінницька область належить до лісостепової зони. Рослинність на території області є типовою для лісостепу. 14,2 % території вкрито лісом. Ліси Вінницької області належать до типу лісів Центральної Європи.

Тваринний світ області дуже різноманітний. Багато лісових тварин (олені, лосі, лосі, зубри, кабани, бобрі, вовки, лисиці, кози, їжаки, борсуки, ласки, кролики), степові (гризуни) та водні (норки, видри) тварини. Поширені водоплавні, болотяні, лісові та степові птахи (гуси і дикі качки, чорні лебеді, чаплі, лелеки, голуби і перепели), бджоли у липових лісах і риба в річках і озерах (короп, лящ, сом, щука тощо) (Budinoski, 2009).

Об'єкти природно-заповідного фонду, за винятком природних заповідників, є потенційним рекреаційним ресурсом Вінницької області. У Вінницькій області налічується 338 природно-заповідних об'єктів: 90 природних парків (21 природний парк загальнодержавного значення та 69 природних парків місцевого значення), 182 пам'ятки природи (10 пам'яток загальнодержавного значення та 172 пам'ятки місцевого значення), 36 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (11 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення та 25 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення) та 30 заповідних урочищ. Загальна площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду Вінницької області становить лише 0,78% території області. Це один з найнижчих показників заповідності в Україні. Природно-заповідні території області за рівнем доступності для рекреації поділяються на природні території, відкриті для відвідування і мають статус заповідних об'єктів; природні території, відкриті для організованого туризму: всі парки та пам'ятки садово-паркового мистецтва, більшість заповідних урочищ; природні території, відвідування яких суворо регламентоване і відкрите для організованого туризму; природні території, відвідування яких суворо регламентоване і відкрите для організованого туризму: окремі природні території області та природні території, відвідування яких суворо регламентоване і відкрите для організованого туризму: окремі природні території області та окремі природні території області, відвідування яких суворо регламентоване і відкрите для організованого туризму.

Для рекреації дуже важливими є естетична цінність території та її потенціал для рекреаційного використання. Незважаючи на відносні переваги та недоліки, панорамні краєвиди довколишніх та центральних ландшафтів, можливість вибору найбільш сприятливих оглядових точок підвищують естетичну цінність території з рекреаційної точки зору. Кліматичні особливості місцевості також сприяють створенню кліматолікувальних та рекреаційно-реабілітаційних закладів з використанням кліматичних ресурсів. У Вінниці знаходиться всесвітньо відомий курорт Хмільник.

2.2. Історико-культурні туристичні ресурси

Історичні та культурні ресурси Вінниці є не менш цікавими. Загальна кількість історичних, археологічних, містобудівних, архітектурних та монументальних пам'яток становить 2 204. 511 пам'яток архітектури включено до списку національної спадщини.

Цікавим туристичним об'єктом є скельні руїни: печерний храм VI-VII ст. з унікальною композицією рельєфів і написів, відкритий у 1883 р. В. Антоновичем у скельній ущелині над річкою Бушка (с. Буша); тут також збереглися вежа, що була частиною фортеці XVII ст., Покровська церква з келіями (1787 р.).

Скельний монастир - комплекс 11-19 ст., що складається з трьох печерних церков (Усікновення голови Св. Іоанна Предтечі, св. Параскеви П'ятниці та св. Анатолія Печерського), розташований над річкою Дністер у селі Ладова.

У селах Антопиль, Верхівка та Вороновиця збереглися палаци і сади 18-19 століть.

У Вороновицькому палаці знаходиться музей авіації: у 1869-1876 роках відомий авіаконструктор О.Ф. Можайський жив у будинку свого брата, де проводив перші експерименти і побудував дерев'яний планер з нерухомим крилом.

У ландшафтному парку в селі Муровані Курилівці збереглися руїни фортеці 16 століття з палацом (1805 р.) з підземними казематами.

Палац (1897-1917) з прилеглим парком у Немирові з 1921 року функціонує як будинок відпочинку. У 1812 році тут народився відомий російський поет М.О.Некрасов.

Територія Вінниччини велика і зелена, приємна прохолода лісів, безтурботні озера, велич духу народу і щирість людських сердець здаються привітними. Вінницький край виплекав і подарував світові видатних особистостей, чия працьовитість і талант принесли славу цьому духовному місцю. Яскраві сторінки історії нашого краю розповідають про знахідки трипільської цивілізації, скіфської зброї та сарматського золота, а також пам'яток

козацької доби. Вінницька область також має унікальні історичні, архітектурні, природні та духовні пам'ятки, які відомі не лише в Україні, а й за її межами.

У 2007 році Вінницька обласна рада організувала конкурс "Сім чудес Вінниччини" з метою популяризації нових туристичних маршрутів Східним Поділлям, виокремивши найбільш вражаючі шедеври регіону, створені природою, людською працею та натхненням. Загалом у номінації "Перлина Поділля" було відзначено 21 унікальну пам'ятку.

У 2008 році за результатами конкурсу "Сім чудес Вінниччини" обласний краєзнавчий музей організував пересувну виставку, яка зібрала понад півмільйона відвідувачів.

Виставка стала своєрідним відкриттям і викликала інтерес не тільки у відвідувачів з інших міст і країн, а й у жителів Вінницького регіону, які познайомилися з визначними пам'ятками своєї батьківщини. Відібрані на конкурсні роботи увійшли до представницьких видань - брошури та альбому "Сім чудес Вінниччини".

Браїлівська скарбниця. Розташування: село Браїлів, Жмеринський район. Браїлів - одне з найдавніших поселень на Поділлі. Головними визначними пам'ятками міста є найвідоміший в Україні православний Свято-Троїцький жіночий монастир (17 століття) та палац родини фон Мекків (19 століття), в якому знаходиться національний музей великого композитора Петра Чайковського та мецената Надії фон Мекк. Найвищою будівлею колишньої дільниці Браїлів є колишній парафіяльний костел Святої Трійці (1879 р.).

Історико-культурний заповідник «Буша». Місцезнаходження: с. Буша Ямпільського району. Історико-культурний заповідник «Буша» був створений у серпні 2000 року з ініціативи місцевої влади і є єдиною природоохоронною територією у Вінницькій області. На території заповідника знаходиться близько 10 археологічних пам'яток, датованих 4 тисячоліттям до н.е. - 7 століттям н.е., дохристиянські кам'яні храми 5-6 століть з унікальними художніми рельєфами, руїни фортець і підземних ходів 16-17 століть, ратуша 16 століття та кладовища 18-19 століть.

Місто є історичним і культурним центром, сповненим духовності та гармонії. Виникнення Шаргорода пов'язане з ім'ям Яна Замоїського (1542-1605), відомого польського політика і філантропа. Замоїський отримав прекрасну освіту, цікавився наукою і мистецтвом. За його активної підтримки на польський престол зійшли Стефан Баторій та Зигмунта III Вазу. Він був ревним католиком і підтримував релігійну толерантність.

Національний музей-садиба М.І. Пирогова. У південно-західній частині Вінниці експонується музей-садиба Миколи Пирогова, видатного лікаря і вченого, винахідника військово-польової хірургії, педагога і громадського діяча. Пирогов був автором багатьох наукових праць і трактатів, які увічнили ім'я вченого: «Аннали», «Повний курс прикладної анатомії тіла людини», «Патологічна анатомія азійської холери», «Основи загальної воєнно-польової хірургії» та багато інших. В останні роки життя він написав мемуари "Щоденник старого лікаря...". Чотири рази був нагороджений Демидівською премією Російської академії наук.

Немирівське городище - Великі Вали. Розташування: село Сажки, Немирівський район. Тихі і таємничі споруди, земляні укріплення у вигляді бастіонів і ровів можна побачити в багатьох місцях Південного Побужжя. Їх хитромудрі конструкції та великі земляні роботи продовжують дивувати. Ці укріплення використовувалися різними країнами, в основному для захисту від ворожих нападів. Більшість цих поселень з'явилися в 7 столітті до нашої ери.

Палац Потоцьких - пам'ятка архітектури 18 століття. Розташований у Тульчині. Однією з пам'яток класицизму є палац родини Потоцьких у центрі Турдина, збудований у 1782 році за проектом французького архітектора Лакруа. На той час ця будівля була читальнею: "Щоб завжди вільних і добродішних був помешканням". Будівля включає основну частину палацу, театр (реконструйований), манеж, стайню (не збереглася), турецьку лазню, оранжереї, службові та житлові приміщення, а також два бічні флігелі.

Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир. Розташування: у Могилів-Подільському районі, с. Лядова. Околиці села Лядова належать до

унікальних природних об'єктів Центрального Подністров'я. Село розташоване на лівому березі річки Лядова, біля великої долини річки Дністер, в оточенні крутих схилів долини, з виходами вапняків, що утворюють стіни з печерами, стовпами і скелями. Тут ростуть рідкісні рослини, такі як блідий гіацинт, два види ковили та горобина, які повсюдно цвітуть навесні; перші поселення були засновані тут 150 тис. років тому.

Туристичний ринок Вінницького району пропонує широкий вибір екскурсійних програм, найпоширенішими з яких є екскурсії та тематичні тури по місту Вінниця. Туроператори регіону не пропонують місцеві туристичні продукти на міжнародному туристичному ринку, що не сприяє великій кількості іноземних туристів, які відвідують регіон, і, як наслідок, розвитку нових туристичних дестинацій.

Більшість турів базуються на заздалегідь визначених маршрутах і представляють місцеві визначні пам'ятки, які були "розрекламовані", при цьому мало використовується різноманітність історичного та сучасного культурного потенціалу Подільського регіону. З іншого боку, Вінниччина має добре збережені природні, архітектурні та етнографічні ресурси, які за умов належного розвитку та промоції через програму соціально-культурного розвитку, спрямовану на відродження культурної спадщини та створення туристичного бізнесу, можуть бути включені до нових туристичних маршрутів та сприяти створенню нового бренду Вінниччини.

Розвиток індустрії туризму і подорожей та просування території як туристичної дестинації вимагає своєчасних і правильних бізнес-рішень з боку операторів туристичного ринку та органів місцевого самоврядування. Це вимагає проведення спеціалізованих досліджень та якісної аналітичної діяльності. Тому значна частина цієї роботи складається з дослідницької та аналітичної діяльності, пов'язаної з тим, як використання культурної спадщини може стати рушійною силою для активного регіонального розвитку. Особлива увага приділяється регіональним центрам спадщини як осередкам соціальних змін та генерації подієвих ресурсів містечок Вінницької області.

Для подальшої розробки цікавих туристичних маршрутів, з використанням культурної спадщини та розвитку нових туристичних DESTИНАЦІЙ, неоціненну допомогу надає книга «Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця», що підготовлена дослідницьким колективом науковців та краєзнавців, та є результатом реалізації проекту пам'ятко-охоронної діяльності в Україні в рамках науково-довідкового видання про нерухомі пам'ятки «Звід пам'яток історії та культури України». У книзі представлені матеріали про основні археологічні й історичні пам'ятки, твори монументального мистецтва та архітектури, що сьогодні репрезентують історико-культурну спадщину Вінниці.

Вінниця є одним з найдавніших історичних центрів Східного Поділля, пам'ятки якого представлені будівлями та комплексами, музеями - археологічними пам'ятками, меморіальними дошками видатних діячів Вінниці, пам'ятними дошками, присвяченими історичним подіям, збереженими ознаками певних культур, стилів, традицій та будівельних технік, представленими будівлями, які збереглися і вважаються частиною культурної та архітектурної спадщини міста. У Вінниці у різний спосіб вшановують пам'ять багатьох українських історичних постатей, у місті та області збереглися об'єкти, пов'язані з життям і творчістю видатних діячів української культури: письменників Степана Руданського, Марка Вовчка, Михайла Коцюбинського, Василя Стуса, театральних діячів Панаса Саксаганського, Миколи Садовського, Амвросія Бучми, Гната Юри, Марії Литвиненко-Вольгемут, діячів кіномистецтва Ігоря Савченка, Артура Войтецького, композиторів Петра Ніщинського, Миколи Леонтовича, науковців Миколи Пирогова, Івана Огієнка, архітекторів Григорія Артинова та багато інших.

Вінниця має розгалужену мережу культурних та освітніх закладів. У місті діє близько 25 музеїв, у тому числі краєзнавчий, художній, музей кераміки, музей Пирогова та музей Кохвінського; два театри - музичний та ляльковий; симфонічний оркестр; 17 клубів; чотири кінотеатри; 34 бібліотеки; місцеве об'єднання письменників, художників, журналістів, народних майстрів, хореографів та істориків. Місцева філія "Вінниця" є туристичним центром

регіону, де зосереджені історичні та культурні пам'ятки місцевого та національного значення.

З понад 200 об'єктів (будівель, споруд, ландшафтів і пам'яток), зареєстрованих у місті, 160 належать до архітектурної спадщини; п'ять історико-архітектурних комплексів мають національне значення: мури колишнього єзуїтського університету (обласний архів, обласний краєзнавчий музей), кафедральний Спасо-Преображенський собор (костел колишнього домініканського монастиря), костел колишнього домініканського монастиря, келії, вежі, мури), Староміська церква Святого Миколая з дзвіницею, "Садиба у П'ятничанах" (обласний ендокринологічний диспансер), Національний музей-садиба М. І. Пирогова. І. Пирогова, Меморіальний музей Михайла Коцюбинського (комплекс пам'яток історії, природи та архітектури). Щороку 17 вересня музей та Меморіал Коцюбинського відзначають свято вшанування пам'яті письменника «Дні Коцюбинського на Вінниччині» та вручення літературної премії ім. М. Коцюбинського. Монастир капуцинів пропонують внести до переліку національних пам'яток культурного значення.

Найстарішою збереженою історико-архітектурною пам'яткою міста є стіни Вінницького "Муру". Окрім археологічних пам'яток, єдиною середньовічною пам'яткою, яка вважається пам'яткою середньовіччя, є пам'ятник Вінницького замку. Однак у місті є не тільки пам'ятники, але навіть пам'ятні знаки, пов'язані з литовським періодом. Розташування ратуші, братської православної школи та колегіуму, заснованих Петром Моголою, православного чоловічого монастиря Вознесенського та жіночого Благовіщенського монастиря - образ міста як столиці Брацлавського воєводства. Залишається також завдання ідентифікувати монументальні місця, де жили театральні діячі Г. Юра, А. Бучма, М. Крушельницький, М. Литвиненко-Вольгемут, яка стала засновницею Національного академічного драматичного театру ім. І. Франка.

У місті збереглися пам'ятки архітектури 19 століття. Серед них - П'ятничанська садиба Грохольських (П'ятничанський будинок), яка зараз є медичним комплексом та пам'яткою архітектури національного значення.

Архітектурно-ландшафтний комплекс, розташований на площі близько 32 га, включає палаци, флігелі, павільйони, ландшафтні сади, господарські будівлі та історичні стіни садиби. Загалом садиба потребує ремонту, реставрації, регенерації, утримання та реабілітації як багатофункціональний комплекс з виділеними міськими парками для тихого відпочинку, прогулянок та зміцнення здоров'я.

Між 1881 і 1885 роками на околиці міста Вишня (нинішній район Пирогово) було зведено визначну споруду культурного значення і функції. Це був церковно-мавзолейний комплекс у Пирогові, а в церковній крипті був розміщений саркофаг з останками великих вчених і хірургів. Національний музей Пирогова - пам'ятка архітектури національного значення (2009 р.), яка включає будинок Пирогова, аптеку, 20 га території (сади, парки) та церкву-некрополь. На фасаді головної будівлі музею встановлено меморіальну дошку, а перед будинком - пам'ятник Пирогову.

Найвідомішим будівельним проектом у Вінниці на початку 20 століття був так званий об'єкт "Срібного ренесансу", спроектований і побудований за проектом і під наглядом Г. Г. Артинова. Він був спроектований і побудований Г. Г. Артиновим і досі є окрасою міста. Будівлі, що мають високу історико-архітектурну цінність, вражають своїм оригінальним зовнішнім виглядом у стилі модерн, мають високий культурний потенціал і можуть сприяти багатьом напрямкам культурного розвитку міста. Згідно з переліком громадських будівель, побудованих в період Срібного Відродження Вінниці 1908 рік - кам'яні сходи, що ведуть до корабля (сьогодні сходи парку "Кумбари"), перша електростанція і перша електромережа, перший водогін, семінар для вчителів зі зразковою школою, будинок директора, церква; 1912 рік - водонапірна вежа, 1913 рік - перша трамвайна лінія, озеленення міського двору, будівництво літнього кінотеатру. Зараз водонапірна вежа є філією місцевого краєзнавчого музею під назвою Вінницька вежа (будівля використовувалася як водонапірна протягом дев'яти років). На верхньому рівні з чотирьох боків розміщений годинник з дзвонами.

За проектом Г. Артинова також були побудовані численні особняки, прибудинкові будинки з магазинами, фотоательє, кінотеатри, адміністративні будівлі та святині різних конфесій. Під керівництвом архітектора була збудована алея на Олександрійській площі (сьогодні, після реконструкції, монумент Слави та площа Європи). Сьогодні багато з них охороняються як важливі регіональні пам'ятки архітектури та містобудування. Церква Воскресіння Христового, важливий приклад сакральної архітектури Вінниці, була побудована на початку 20 століття.

Одна з вулиць у центрі міста носить ім'я першого архітектора міста: у 2010 році на ній було встановлено меморіальну дошку першому архітектору міста Г. Г. Артинову, а також церкву Воскресіння Христового (1910, нині православна церква) - найвідоміший проект архітектора, який і досі є визначною пам'яткою регіону, міський театр (1910, музично-драматичний театр ім. М. Садовського) - найвідоміший проект архітектора, який і досі є визначною пам'яткою регіону, міська дума (1911р., нині Торгово-Промислова палата), готель «Савой» (1912р.). Того ж року біля Вінницької вежі (Європейська площа) встановлено пам'ятник на його честь з оригінальною бронзовою статуєю Г. Артинова, який сидить на лавці.

За роки незалежності у Вінниці з'явилися пам'ятники, присвячені основним суспільним рухам, зокрема, пам'ятник Помаранчевій революції, встановлений у центрі міста на 14-ту річницю Дня Незалежності України, в пам'ять про загиблих героїв Євромайдану та Героїв Небесної Сотні під час антитерористичної операції 2014-2015 років. З часом пам'ятник на згадку про цю подію (2004-2005 рр.) набув ширшого значення і вперше в Україні отримав офіційну назву "Пам'ятник українській пісні". Напис на декоративних кільцях внизу колони говорить наступне: "Ти маєш рацію, твоя пісня не вмере, не пропаде".

Відомим музеєм є Музей гончарного мистецтва ім. О.Г. Луцишина. У цьому музеї проводяться фестивалі, виставки під відкритим небом, курси гончарства, що викликає великий інтерес: у 2004 році відбувся традиційний фестиваль "Українська писанка", з виставками, мистецькими програмами,

курсами та майстер-класами з теорії розпису писанок, тематичними лекціями. 2008 року започатковано регіональний пленер гончарівів. У музеї діє Мала академія гончарства, лялькова зала, майстер-класи з писанкарства, петриківського розпису, витинанкарства, бісероплетіння тощо. У 2015 році Музей кераміки започаткував ще одну нову програму, яка сприяє підвищенню інтересу молоді до української народної культури. Стартував мистецький квест "Стану гончарем", який спрямований на формування в молоді інтересу до вивчення української національної культури. Ще одним нововведенням сезону є художня виставка з ялинкових прикрас, фестивална програма, яка дозволяє всім охочим створити гарні прикраси для своїх осель та ялинок.

Перший пам'ятник трамваю у Вінниці був споруджений у 2003 році на честь 90-річчя громадського транспорту у Вінниці та запуску першої трамвайної лінії. Він являє собою відреставровану модель трамвая MAN, який поклав початок історії міського електротранспорту. Транспортний засіб відреставрований як зовні, так і всередині. Трамваї MAN виробляються в Нюрнберзі (Німеччина) з 1912 року. Перші сім трамваїв, замовлених муніципалітетом, прибули до Вінниці на початку 1913 року.

З метою визначення найцікавіших об'єктів спадщини Вінниччини Асоціація музеїв організувала семінар з історико-культурного туризму в цьому районі під назвою "Гостинна Вінниччина запрошує" (в рамках проекту "Славетні імена і визначні місця Вінниччини"), який згодом призвів до видання путівника з історії та архітектури цього Подільського краю. Крім того, сімома чудесами Вінниччини були визначені такі місця: історичні пам'ятки: Браїлівські історичні споруди: Браїлівська скарбниця, православний жіночий монастир, Державний музей П.І.Чайковського у маєтку графині фон Мекк XVIII-XIX ст. (сmt. Браїлів Жмеринського р-ну); історико-культурні комплекси "Буша" та "Гайдамацький яр": розписні хати, кераміки, численні музеї, унікальні скелясті місця з відповідним ландшафтним дизайном, місця активної діяльності козацтва та гайдамацтва, унікальний викопний скельний храм (с. Буша, Ямпільський район); «Історико-культурний центр духовності та злагоди» в м. Шаргород: костел

Флоріана, чоловічий монастир та інші культові споруди XVIII - XIX ст.; національний музей-садиба М. І. Пирогова (м. Вінниця); Немирівське городище: великі вали VII-VI ст. до н.е. (с.Сажки Немирівського р-ну); палац Потоцьких: пам'ятка архітектури XVIIIст. (м.Тульчин); Лядовський скельний монастир: діючий скельний чоловічий монастир XI ст.(с. Лядова Могилів-Подільського району).

Культурна спадщина Вінничини славиться унікальним і різноманітним мистецтвом талановитих народних майстрів. Це рушники та сорочки, виготовлені вишивальницями в селі Клембівка, килимарство, плетіння із соломи та інші текстильні вироби, різьблення по дереву, традиція виготовлення великодніх яєць і мистецтво народної вишивки. Гончарна справа здавна розвинена в регіоні і славиться своїми глибокими традиціями, красою та унікальністю керамічних виробів. Це давнє ремесло особливо активно розвивається в селах Новоселівка Гайсинського району та Крищинці Тульчинського району. Барські гончарі та художники-керамісти в селі Жорнище Іллінецького району розробили свої власні унікальні керамічні техніки.

Народні обряди, звичаї та давні ремісничі традиції вінничан мають стати рушійною силою створення нового туристичного напрямку, що ґрунтується на нематеріальній культурній спадщині, яку можна віднайти, взявши участь у всеукраїнських традиційних заходах, які проводяться в регіоні. Зокрема - фестиваль народного мистецтва "Українська витинанка" (Музей етнології та народного мистецтва, Музей витинанки), що проводиться на батьківщині фольклористики та майстрині народного мистецтва Марії Руденко, у Могилеві-Подільському; симпозіум "Бубнівська кераміка", що внесений до Списку нематеріальної культурної спадщини України у с. Бубнівка Гайсинського району, вироби учасників якого зберігаються у фондах музею-садиби основоположників бубнівської кераміки, братів Герасименків у с. Новоселівка; - на святі кобзарського мистецтва ім. В. Перепелюка «Струни вічності» у Вінниці, в якому беруть участь відомі солісти, ансамблі та капели бандуристів зі всієї

України; на Міжнародному фестивалі етнічної музики та лендарту «Шешори - Подільські», що проводиться у с. Воробіївка Немирівського району.

Одним з найперспективніших напрямків розвитку туристичних центрів та пов'язаних з ними проектів є створення туристичних дестинацій, які поєднують природні, історичні та культурні об'єкти. Такі туристичні дестинації можуть включати як автентичні, так і реконструйовані комплекси археологічних, історичних та етнографічних пам'яток. Такі природно-історичні та культурні центри по суті є новою моделлю культурних об'єктів. Ця модель сприятиме модернізації існуючої туристичної та культурної інфраструктури в регіоні. Регіони-дестинації починають створювати системи управління туристичними ресурсами та використовувати їх у плануванні регіонального розвитку.

Найбільш вірогідними регіонами, які візьмуть на себе роль нових туристичних дестинацій, є територія Ямпільського, Томашпільського і Могилів-Подільського районів. Поблизу є кілька цікавих туристичних дестинацій, які можуть запропонувати культурну спадщину регіону. На невеликій відстані знаходяться цікаві туристичні дестинації, які можуть запропонувати об'єкти культурної спадщини краю. Саме тут розташовані державний історико-культурний заповідник «Буша» - в минулому подільське містечко, що розкинулося у мальовничій долині річок Мурафи й Бушанки, які впадають в Дністер. Заповідник знаходиться майже посередині між Могилевом-Подільським і Ямполем, неподалік українсько-молдовського кордону. На його території знаходяться чотири археологічні пам'ятки, датовані 3 тисячоліттям до н.е. - 12 століттям н.е., руїни фортець і підземних ходів 16 і 17 століть, ратуша 16 століття, дохристиянські церкви 15 і 16 століть, кладовища тощо, які справляють незабутнє враження на вітчизняних та іноземних туристів. У селі також є парк скульптур, який щороку поповнюється новими кам'яними скульптурами завдяки організації Всеукраїнського об'єднання кам'яної скульптури "Подільські оберіг", що розпочала свою діяльність у 1986 році.

Два роки тому культурно-історичний центр започаткував мистецьку програму "Різдво в Буші", яка мала на меті представити культурні звичаї

українського народу під час зимових свят. Святкові заходи включали виставку народного мистецтва "З Різдвом Христовим", концерти фольклорних колективів з усіх районів Вінниччини, а також святковий ярмарок "Різдвяні подарунки". Від кожного району, окрім різдвяних смаколиків, виставлені роботи найкращих майстрів - гончарів, скульпторів, художників та вишивальниць. Також представлені вертепи та виконання зимових і різдвяних пісень та обрядів. Мандрівники також зможуть оглянути садибу. Місцеві екскурсоводи, які завжди одягнені у вишиванки, розповідають історію села та пов'язують її з сьогоденням.

Щороку в селі Клембівка у Ямпільському районі, організують мистецький фестиваль, присвячений традиції клембівської вишивки, "Мамину сорочку пригорну до серця". У 1892 році Михайло Коцюбинський писав про унікальну вишивку подільських селянок на виставці в Чикаго. З початку 20-го століття клембівські вишиванки продавалися в Англії, Німеччині та Данії. Майже в кожній сім'ї в Клембівці є жінки, які мають знання та навички, щоб підтримувати традицію виготовлення та використання клембівських вишиванок, але все менше і менше людей виготовляють сорочки з характерною клембівською "квіткою".

За кілька кілометрів від Клембівки в Томашпільському районі розташоване село Стіна, відоме як вишивальний центр Східного Поділля. У вишивці Стіни особливе місце займають чорний і червоний кольори. Крім того, у Стіні також дуже популярне килимарство. Сьогодні в селі працює чимало майстрів вишивки та ткацтва, а туристи приїжджають подивитися на їхні унікальні вироби.

12 кілометрів уздовж річки Русава, пейзаж гір, лісів та різноманітних рослин - так виглядає Стіна, яку ще називають "Маленькими Карпатами". Однією з історичних пам'яток села є старий козацький цвинтар 17 століття, розташований на Замковій горі, біля церкви. Хрест із зображенням Богородиці зображений у багатьох путівниках та історичних статтях. Однак, незважаючи на те, що село відвідують туристи, в ньому не дуже розвинена інфраструктура гостинності, немає закладів харчування, немає місцевих жителів, які займаються

"зеленим туризмом", і немає місць для проживання. Багато будинків у селі стоять порожні і незаселені, тому на історичних місцях поступово будуються дачі. Іноземні волонтери, зацікавлені ландшафтом, створили екологічний центр "Стіна" у старій глинобитній хатині.

В останні роки мультикультурне місто Бар перетворилося на провідний туристичний центр, де перетинаються різні європейські історії. У центрі міста можна побачити дві церкви, що стоять поруч одна з одною: Православну церкву Успіння Діви Марії (кінець 18 століття) і католицький костел Святої Анни (19 століття). Успенська церква - це барокова церква, побудована близько 1770 року, в якій зберігається копія Барської ікони Пресвятої Богородиці. Костел святої Анни був побудований у 1811 році і є найкращим прикладом неоготичної архітектури в Україні. Неподалік від костелу знаходиться монастир монахів-бенедиктинців, який був побудований у 18 столітті. А в Барі діє найбільший культурно-освітній заклад для польської меншини в Україні.

У вересні 2007 року Барський замок, колись відомий як "брамою Польської України", було включено до туристичного маршруту навколо замку та Подільського природного заповідника: Кременець - Почаїв - Вишнівець - Збараж - Борщів - Зарваниця - Скала Подільська - Медобори - Бакота - Бар. Руїни Барської фортеці можна побачити лише в культурно-рекреаційному парку міста. Фортеця оточує місцевий парк з обох боків. Мерія планує відновити існуючі стіни фортеці, і зараз тут працюють археологи. Місцеві активісти також відроджують пам'ять про історичні постаті, пов'язані з Баром.

Громадська організація «АктивБар» створила затишне місце з лавками, ліхтарями та наметом біля міської стіни. Неформальна назва "Творча платформа" - це місце, де місцеві музиканти, художники та танцюристи можуть продемонструвати свої таланти. Тут відбуваються різноманітні заходи, серед яких Зелена сцена фестивалю «БарРокКо 2018», концерт трьох поколінь "Висоцький. Цой. Скрябін" та волонтерський табір "Будуємо Україну разом".

У селищі Чемериси-Барські відкрили новий туристичний об'єкт - гору Бони Сфорци. На початку весни на горі встановили оглядовий майданчик і

широкі зручні сходи, потім - огорожений оглядовий майданчик з видом на місто, а згодом відбулися перегони на Кубок Бони Сфорци та урочиста церемонія відкриття гори в театралізованому стилі. Гора була офіційно названа на честь італійської королеви Бони Сфорци, яка в 1533 році купила землю в місті Ров (колишня назва міста) і назвала її Бар, на честь свого рідного міста Барі, Італія.

21 жовтня 2018 року в Барі відбувся 2-й фестиваль-ярмарок «Apple Bar», в рамках якого відбувся семінар «Відродження традицій Барської кераміки» та було започатковано проект з відродження кераміки та гончарства Бару. Сама техніка є визначним символічним явищем української кераміки, а барчанські поливані білі миски та горщики, "баньки" та унікальні іграшки відомі в усьому світі. Ними пишаються українські музеї, вони зберігаються в колекціях і музеях Берліна, Санкт-Петербурга та інших міст. Під час реалізації проекту було організовано кілька майстер-класів у місцевих школах та педагогічних університетах, а також художні виставки кераміки.

Барський район був одним з перших, хто почав просувати зелений туризм у Вінницькому регіоні. Садиба "Подільська родина" в селі Гайове пропонує програму для дітей "Цікаве село Гайове для дітей": у чотирьох майстернях діти роблять іграшки своїми руками, грають на музичних інструментах, випікають «пташок щастя» і працюють з ковалем, щоб викувати розпечене залізо. Вони кують щасливу підкову. "Родинне гніздо" - це мережа екологічно чистих гостьових будинків, оформлених у традиційному етнічному стилі. Популярністю серед відпочиваючих користуються кулінарні майстер-класи з приготування українського борщу, хліба, вареників, пампушок та домашніх ковбас. На території є город, де вирощують овочі та фрукти для приготування страв.

Цікавим кроком до популяризації культурної спадщини шляхом поєднання традиційних і сучасних методів став Міжнародний оперний фестиваль під відкритим небом Operafest Tulchyn, що відбувся біля палацу Потоцьких у Тульчині. Скептичні прогнози та сумніви щодо можливості проведення такого масштабного заходу в провінційному містечку з невеликою кількістю туристів не виправдалися, і перший фестиваль зібрав, за попередніми підрахунками,

понад 7 000 осіб. Гостей фестивалю приймало наметове містечко прямо в парку палацу, що для багатьох стало ще однією родзинкою OperaFest і причиною не тільки приїхати сюди, але й залишитися на другий день. Щодо вечірньої програми, то мешканці наметового містечка мали змогу переглянути «оперне» кіно біля палацу, а також насолодитися фаєр-шоу та світловою інсталяцією з флуоресцентних вогнів, створеною групою художників зі Львова. Місця для наметів, намети, спальні мішки та матраци можна орендувати заздалегідь і оплатити на місці. Туристичний клуб «Бідняжка», який організував наметовий фестиваль, супроводжував клієнтів протягом кількох днів до заходу: дівчата-волонтери розсилали SMS-повідомлення про визначні місця, зустрічали людей біля входу до палацу, а вранці пропонували гостям фестивалю оглядові та екскурсійні тури Тульчином.

2.3. Провідні туристичні центри Вінницької області

Вінниччина презентувала свій туристичний потенціал на першому національному туристичному порталі Zruchno.Travel, організованому Асоціацією індустрії гостинності України 17 травня 2017 року в Києві (Вінницька область).

Вінницька область в Україні вирізняється високим туристично-рекреаційним потенціалом і стає одним з найперспективніших регіонів з точки зору розвитку рекреаційного туризму. Природно-заповідний фонд області налічує 45 заповідників (18 загальнодержавного значення), 213 пам'яток природи (8 загальнодержавного значення), 33 заказники, 29 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (11 загальнодержавного значення), а також 320 об'єктів і пам'яток, у тому числі 1893 пам'ятки історії, 1724 пам'ятки археології, 574 пам'ятки архітектури (з них 146 - загальнодержавного значення) (Унікальний туристичний продукт Вінниччини представлений на міжнародній виставці UITT-2019).

Основними рекреаційними ресурсами області є природно-територіальні комплекси, сприятливі кліматичні умови, приміські ліси та водні об'єкти. Управління міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної військової адміністрації активно співпрацює з іншими управліннями та відділами військової адміністрації, регіональними органами державної влади та туристичними організаціями з метою сприяння зростанню та привабливості відпочинкового туризму. У 2023 році серед туристів, які відвідали Вінницьку область, особливою популярністю користувалися історія та культура, рекреація, релігія та спорт (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Розподіл видів туризму у м. Вінниця у 2023 році

Джерело: (Офіційний сайт Вінницької міської ради)

Аналізуючи загальні дані щодо різних видів туризму, слід підкреслити, що значна частина (83%) культурно-пізнавального туризму у Вінниці зумовлена багатоманітністю культурної спадщини регіону, а запорукою задоволення відвідувачів є якісна туристична інфраструктура. У 2023 році інтерес до тематичного туризму знизився до 8,8% через виклики, пов'язані з глобальною пандемією та війною в Україні (Офіційний сайт Вінницької міської ради).

Найстарішою визначною пам'яткою Вінниці є «Мури» - група історичних будівель, розташованих у самому серці історичного центру. Мури включають

оборонні та релігійні споруди 17-18 століть, в тому числі єзуїтський монастир, церкву, коледж, домініканський монастир і навколишні стіни. Зараз тут знаходиться Державний архів, Преображенський собор, Регіональний історико-художній музей та Технічна вища школа Вінниці. Побудована в 1761 році в стилі тосканського бароко, церква Богоматері Ангелів відома серед місцевих жителів і туристів своїм входом, що зберігся до крипти 18 століття. Дерев'яна церква Святого Миколая 18 століття також приваблює туристів як яскравий приклад архітектури подільського бароко (Антонишин, А. Становлення та розвиток історико-рекреаційного туризму в місті Вінниці).

Єврейський ремісничий квартал, відомий як Єрусалимка, додає неповторного колориту центру міста з його характерним єврейським містечковим стилем бароко. Хоча багато будівель було знесено за радянських часів, цей район має особливу атмосферу з його шоколадними будиночками, вкритими плющем Ваксмана, старими синагогами та мальовничими вузькими двориками. На набережній Європейської площі вежа Алтинова, важлива водонапірна споруда і корівник, побудована на початку 20-го століття і один із символів Вінниці, тричі на день, як і 100 років тому, грає мелодію Миколи Леонтовича «Щедрик», показуючи городянам час. В середині вежі знаходиться музей воїнів-афганців та туристичний центр.

У 19-20 століттях, завдяки розвитку залізниць і співпраці мера Миколи Оводова та архітектора Григорія Алтинова, історичний центр міста перетворився на комфортне місце для відпочинку. У цей період з'явилися численні будинки, готелі та багатоквартирні будинки, які збереглися до наших днів і визначають центр міста як сучасне місце. Історичні будівлі, такі як готель «Франція», готель «Палас» та готель «Франсуа», є яскравими прикладами модернізму в архітектурі. Готель «Савой», важлива будівля початку 20-го століття, став центром Директорії УНР у 1919 році, що зробило Вінницю тимчасовою столицею міста. Він став важливою частиною історії міста.

Будівля реального училища, нині Вінницький торговельно-економічний коледж КНТЕУ, Вінницький академічний музично-драматичний театр

ім. М. Садовського, будівля окружного суду, нині міський суд, та інші важливі будівлі кінця 19-го - початку 20-го століть є історичними спорудами (Дослідження туристичної привабливості м. Вінниці).

Символами міста також є арка при вході до центрального міського парку, побудована в 1960-х роках, та колона Магдебурзького права в центрі Вінниці, що символізує давні традиції місцевого самоврядування. Історичні військові казарми 19-го і початку 20-го століть також збереглися і являють собою еkleктичний комплекс цегляних будівель.

Особливо важливою у районі Вінниці є мережа готельних комплексів, відомих як «родинні будинки» (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Характеристика сільських садиб на території Вінницької області

Назва садиби	Місцезнаходження	Опис садиби	Опис місцевості
1	2	3	4
Садиба „Подільська родина”	Барський р-н, с. Гайове	Одно-, дво-, тримісні кімнати оформлені в старовинному українському стилі, сад, город, пасіка, квітник, виноградник, домашня птиця, кози. Поряд зелені пагорби, ставки, джерела, ліс – можна насолоджуватися пішими та велосипедними прогулянками, купатися в сільському ставку, ловити рибу.	У селі виявлено 2 поселення трипільської культури. Поселення розташовані поблизу села на мисі лівого берега річки Рівець (ліва притока Рову) в урочищі Барське.
Садиба „БерегиняПіч”	Барський р-н, с. Гайове	Одно-, дво-, тримісні кімнати. Можливість взяти участь у майстер-класі по випічці хліба за старовинним рецептом, короваю, птахів щастя у справжній печі.	Ботанічний заказник місцевого значення – урочище „Шиянецьке” площею 11 га для збереження балки з різноманітними степовими та лучно–степовими

			рослинними угрупованнями.
Гостинна садиба „Родинне гніздо”	Тиврівський р-н, с. Канава;	Двокімнатні номери, сад, город, квітник, виноградник, катання на човні, літній басейн, альтанка, мангал. Крім відпочинку та	На території села два кургани неолітичної культури,.

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4
		оздоровлення садиба мотивує своїх постояльців на заняття кустарними промислами, влаштовуючи майстер-класи з ткацтва, петриківського розпису, створення лялькомотанок. Піднесенню національної традиції сприяє щорічний етнопісенний фестиваль „Мамина піч”	мальовнича апокрифічна Наполеонівська дорога в канавському лісі з руїнами куреня, джерело молодості Святої Ангеліни, склеп на старому цвинтарі царсько-го ад'ютанта
	Гайсинський р-н, с. Губник	Двокімнатні номери. Окремо розташовані будиночки, дитячий майданчик, альтанки, мангал. До послуг гостей – фінська сауна та російська лазня.	На північ від села розташований Коростовецький заказник. У селі виявлено поселення трипільської культури.
	Барський р-н, с. Гармаки	Люкс номери, оформлені в дерев'яному стилі; напівлюкс номери в європейському стилі; українські хати-мазанки, яким вже понад 100 років, фінська сауна; басейн; лазня на дровах; смачна кухня; альтанки.	За 10 км районний центр м. Бар. Поряд річка Рів.

Джерело: (Головня, О.М., 2017)

У Глухівцях на Вінниччині є кар'єр, відомий як Каолінова долина. Він відомий видобутком «білої глини». Процес розпочався у 1901 році німецькими підприємцями і триває донині. Сьогодні кар'єр визнаний одним з найбільших в Європі. Загалом на Україну припадає близько 10 відсотків світових запасів каоліну. Україна є другим найбільшим власником сировини після США, Великобританії та Китаю.

Лядовський Усікновенський скельний чоловічий монастир розташований на крутому схилі над річкою Дністер і вбудований у крейдянні відкладення.

Унікальні печери в глибині скелі вражають своєю давниною і неповторною атмосферою. Хоча їх небагато, вони виглядають дуже давніми та намоленими.

На території монастиря знаходиться відносно нова, але приваблива церква з пісковика та келії. На пагорбі над монастирем можна побачити сучасну, але нову дзвіницю з кольорового пісковика. Будівля приваблює сотні туристів, які хочуть насолодитися чудовим видом на Дністер.

Черепашинський кар'єр називають «Втраченим раєм», «Мальдівами Вінниці» та «Блакитною лагуною України». Черепашинський кар'єр (також відомий як Черепашинецький кар'єр) дійсно вражає своєю красою та затишком. Він має чистий блакитний колір, що нагадує лагуну. Глибина кар'єру сягає 100 метрів, що, ймовірно, і сприяє такому особливому кольору. Скелясте узбережжя та хвойна рослинність створюють унікальний для України ландшафт.

Кар'єр розташований поруч із селом Черепашинці. Раніше це була болотиста місцевість, де водилися черепахи. Після закриття кар'єру в 1990-х роках його незабаром затопило. Так утворилося озеро. Завдяки навколишній рослинності та хвойним деревам повітря тут чисте і свіже. Деякі рослини ростуть прямо з води. Береги озера вкриті глиною і піском, є скелі висотою 7-8 метрів і невеликий пляж для відпочинку в спекотні дні.

Історико-культурний заповідник «Буша» - видатна пам'ятка національного значення, яка вражає розмаїттям пам'яток, легенд і таємниць, що оточують цю місцевість.

Заповідна територія була створена на базі групи культурної спадщини. На території заповідника знаходяться дві пам'ятки культури національного значення: Наскельні храми 2-5-16 століть, підземні ходи, оборонні укріплення 16-17 століть, ратуша 16 століття, багатоповерхові поселення різних культур, середньовічні кладовища, Гайдамацька ущелина, унікальна ущелина.

Заповідник приваблює туристів найбільшим в Європі музеєм історичної скульптури під відкритим небом і регулярно приймає міжнародні пленери скульпторів з каменю. Він також відомий своїми гранітними кар'єрами і налічує

близько 200 кам'яних і гранітних артефактів різної тематики, переважно козацької та релігійної.

Кам'яна вежа, символ і відмінна риса Буші, стала частиною української історії як одна з відомих подій Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького між 1648 і 1644 роками. У той час Брацлавщина була великим містом з фортецями, підземними ходами та вежами, одна з яких збереглася до наших днів.

Немирівське городище, також відоме як Скіфський вал, є вражаючим прикладом історичної спадщини, сповненим стародавніх легенд і свідчень величі скіфів. Одне з найбільших міст періоду, коли скіфи правили територією сучасної України, розташоване між річками Дністер і Дніпро.

Великі Вари розташовані приблизно за 2 кілометри від Немирова. Городище визнане одним з найбільших поселень скіфського періоду, яке з'явилося на території України в ранньому залізному віці. Вважається, що городище, оточене стінами та глибоким ровом, на той час сягало 30 метрів заввишки. Сьогодні, однак, його розміри зменшилися і становлять лише 9 метрів заввишки і 32 метри завширшки в основі. Скіфське городище проіснувало близько 2,5 тисяч років, а в його глибині приховані залишки трипільського поселення, яке існувало близько 4 тисяч років тому.

Міські мури досі вражають своїми розмірами. Навколо нього розкинулися різноманітні поля, ставки, долини та фрагменти лісу. Це не дивно, адже загальна площа валу становить близько 100 гектарів.

Вінницька область має вигідне соціально-географічне положення. Це одна з центральних областей України і частина суспільно-географічного регіону Поділля. Це внутрішній річковий регіон, розташований на південному заході України, в центральній частині водозбірного басейну річок Південний Буг і Дністер. Завдяки своєму центральному розташуванню в Україні, область є транзитною територією і обслуговується основними автомобільними дорогами, такими як Київ-Одеса, Київ-Львів, Київ-Кишинів та Харків-Львів. Вінницька область також обслуговується залізничними лініями, що використовуються для

міжрегіональних сполучень: Москва-Прага, Москва-Софія, Москва-Бухарест, Київ – Легніце, Київ-Будапешт-Любляна-Трієст тощо.

Історичні та культурні ресурси Вінниці є не менш цікавими. Загальна кількість історичних, археологічних, містобудівних, архітектурних та монументальних пам'яток становить 2 204. 511 пам'яток архітектури включено до списку національної спадщини.

Туристичний ринок Вінницького району пропонує широкий вибір екскурсійних програм, найпоширенішими з яких є екскурсії та тематичні тури по місту Вінниця. Туроператори регіону не пропонують місцеві туристичні продукти на міжнародному туристичному ринку, що не сприяє великій кількості іноземних туристів, які відвідують регіон, і, як наслідок, розвитку нових туристичних дестинацій.

Вінницька область в Україні вирізняється високим туристично-рекреаційним потенціалом і стає одним з найперспективніших регіонів з точки зору розвитку рекреаційного туризму.

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Місце Вінницької області в національному туризмі

Вінницька область є регіоном України, що має стратегічне значення в культурному, політичному та економічному плані і в той же час має потенціал стати найбільшим туристично-рекреаційним регіоном України.

Важливим фактором, що сприяє розвитку рекреаційного потенціалу області, є її соціальне та географічне розташування. Крім того, 4307 об'єктів культурної спадщини включено до національного реєстру, з яких 1739 - археологічні, 1893 - історичні, 526 - містобудування та архітектури, 101 - монументального мистецтва, 47 - садово-паркового мистецтва та один - ландшафтний.

Залучення національних і міжнародних інвестицій та розвиток туристично-рекреаційного потенціалу та інфраструктури є одним із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку.

Туристична інфраструктура є важливим фактором у формуванні враження про Вінницьку область. Сектор гостинності в регіоні здатний надавати повний спектр туристичних послуг у найбільш відвідуваних центрах. У регіоні є 70 закладів розміщення, які обслуговують 54222 туристів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Колективні засоби розміщування

	Кількість колективних засобів розміщування, од	Кількість місць у колективних засобах розміщування, од	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування
2018	22	1895	78426
2019	21	1869	83902
2020	10	1017	23499

Джерело: (Статистична інформація. Головне статистичне управління у Вінницькій області)

Загалом, туристична інфраструктура Вінниці має сильні та слабкі сторони. До слабких сторін можна віднести дещо недорозвинену регіональну транспортну систему та недостатню кількість місць для короткострокового розміщення туристів.

У 2019 році у Вінницькій області працював 21 санаторій (11 з них для дітей), шість пансіонатів та три бази відпочинку. Серед них шість санаторіїв у Хмільнику, бальнеологічний курорт та центр родонотерапії в Україні. У 2019 році в області функціонував 21 готель різного типу на 1364 місця.

Таблиця 3.2

Готелі та інші місця для тимчасового проживання

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість готелів та інших місць для тимчасового проживання	32	31	30	25	25	25	24	23	23	22	21
Кількість номерів	1166	976	967	866	804	784	809	780	778	755	674
Житлова площа всіх номерів, тис. м ²	22,3	20,9	20,7	20,7	19,2	15,9	16,2	15,7	15,4	15,8	14,2
Одноразова місткість, місць	2464	2064	1985	1764	1469	1519	1596	1553	1563	1495	1364
Обслуговано приїжджих, тис. осіб	67,5	76,8	87,2	81,3	70,8	56,9	69,7	76,4	69,8	44,9	49,9

Джерело: (Статистична інформація. Головне статистичне управління у Вінницькій області)

Таблиця 3.3

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади

	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.
1995	21	6,0	8	0,4	2	0,6	6	1,7
1996	21	5,7	8	0,4	2	0,5	2	0,3
1997	21	5,2	7	0,4	–	–	2	0,3
1998	22	5,1	7	0,4	–	–	1	0,3
1999	22	5,0	8	0,4	–	–	2	0,3
2000	22	5,2	6	0,4	–	–	3	0,3
2001	22	5,0	6	0,4	–	–	3	0,3
2002	23	5,4	6	0,4	–	–	2	0,5
2003	24	5,8	6	0,4	–	–	2	0,1
2004	23	5,4	6	0,4	–	–	3	0,3
2005	21	5,1	6	0,4	1	0,4	3	0,3
2006	21	5,2	6	0,4	1	0,2	3	0,3
2007	21	5,1	6	0,3	1	0,2	3	0,3
2008	21	5,4	6	0,3	–	–	3	0,3
2009	21	5,2	6	0,3	–	–	3	0,3
2010	21	5,1	6	0,3	–	–	3	0,3
2011	21	4,9	6	0,3	–	–	3	0,3
2012	22	5,0	6	0,3	–	–	1	0,1
2013	22	5,0	5	0,3	–	–	1	0,1
2014	20	4,6	4	0,2	–	–	1	0,3
2015	20	4,6	3	0,2	–	–	1	0,3
2016	18	4,1	1	0,1	–	–	1	0,3
2017	17	3,6	1	0,1	–	–	1	0,3

Примітка. У 2002-2011 роках інформація наведена за 12 місяців: з 1 жовтня попереднього по 30 вересня звітного року.

Джерело: (Статистична інформація. Головне статистичне управління у Вінницькій області)

Динаміка інвестицій в основний капітал протягом останніх років була сприятливою: У 2019 році інвестиції в реконструкцію та реорганізацію готелів та інших засобів тимчасового розміщування в області становили 15,7 млн грн та 1,1 млн грн відповідно, що на 190,0% та 46,0% більше порівняно з попереднім

роком. Готелі складають 71,4% усіх засобів розміщення в регіоні, туристичні готелі - 19,1% та інші місця для тимчасового проживання - 9,5% [57].

2023 року кількість наявних одномісних готельних місць в області становила 1,4 тис. Забезпеченість готелями визначається кількістю готельних місць на 1000 жителів; у 2017 році вона становила 0,8 готельних місць на 1000 жителів в області та 2,4 у Вінниці.

До війни у Вінниці було відкрито аеропорт і налагоджено авіасполучення між обласними центрами та Києвом, Одесою та іншими містами.

Інформація про кількість туристів, надана туроператорами та туристичними агентствами за видами туризму, представлена в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму (осіб)

1	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2	3	4	5	
2000	66464	1828	2825	61811
2001	36413	1506	2562	32345
2002	37104	1439	1879	33786
2003	32673	1354	2496	28823
2004	27466	2088	2097	23281
2005	29819	2527	4891	22401
2006	39346	2544	8416	28386
2007	47844	2844	11383	33584
2008	49146	2392	13795	32959
2009	37272	1889	11960	23423
2010	38530	2193	13960	22377
2011	26383	17	13583	12783
2012	25878	52	18064	7762
2013	29606	15	21308	8283
2014	20744	–	14553	6191

Продовження табл. 3.4

1	2	3	4	5
2015	22748	42	13580	9126
2016	27485	–	17550	9935
2017	38634	–	30645	7989
2018	42178	2	33816	8360
2019	51790	4	36650	15136
2020	26470	–	19118	7352

Примітка. 2000–2010 роки – за даними Міністерства інфраструктури України, починаючи з 2011 року – за даними Держстату

Джерело: (Статистична інформація. Головне статистичне управління у Вінницькій області)

Інформація про дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, наведена в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку

	Кількість закладів, од		У них місць, од		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹
1	2	3	4	5	6	7
2000	64	22	5835	5251	18157	15450
2001	77	22	6744	5780	20092	16127
2002	350	21	6130	5520	34733	15989
2003	488	22	6320	5690	41438	15485
2004	826	21	6848	5620	92853	16200
2005	806	19	6135	5030	91102	15079
2006	753	20	6099	5110	85791	13204
2007	729	20	5963	5610	81796	13280
2008	765	20	5775	5145	83605	14356
2009	769	19	5666	5065	82187	12094
2010	803	20	5601	5451	78361	10994
2011	795	20	5666	5506	78143	9682
2012	813	20	5636	5486	78312	10276
2013	826	20	5480	5330	81189	11367
2014	629	19	5380	5230	60700	11736
2015	244	16	4690	4540	27137	7126

Продовження табл. 3.6

1	2	3	4	5	6	7
2016	258	15	4340	4190	26654	7870
2017	293	13	3770	3620	29793	6713
2018	249	10	2830	2720	27027	5807
2019	229	14	3770	3670	28158	7222

Примітка. У 2000-2009 роках – позаміські оздоровчі табори та табори санаторного типу

Джерело: (Статистична інформація. Головне статистичне управління у Вінницькій області)

Гроші, які залишає кожен турист, який відвідує Вінницьку область, є прямими інвестиціями в туристично-рекреаційний комплекс. Збільшення частки в'їзного та внутрішнього туризму та екскурсійної діяльності має стати ефективним інструментом економічного зростання регіону. Станом на 1 червня 2016 року близько 68 підприємств, включаючи туроператорів та туристичні агенції, надають туристичні послуги у Вінницькій області (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Кількість суб'єктів туристичної діяльності у Вінницькій області, одиниць

Роки	Юридичні особи				Фізичні особи-підприємці		
	усього	у тому числі			усього	у тому числі	
		Туроператори	Тур-агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність турагенти		Тур-агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність турагенти
2011	34	11	23	-	45	44	1
2012	41	20	21	-	46	46	-
2013	32	9	22	1	44	44	-
2014	29	11	18	-	40	40	-
2015	28	8	19	1	35	33	2
2016	30	7	22	1	38	36	2

Джерело: (Туристична діяльність в Україні у 2016 році : статистичний бюлетень, 2017)

Близько 35 господарств регіону пропонують послуги зеленого туризму, забезпечуючи комфортне проживання, сімейний відпочинок, традиційну кухню,

екологічно чисті продукти та цікаве дозвілля. Дві з них віднесені до третьої (найвищої) категорії української системи класифікації сільських садиб, а сім - до базової категорії. При цьому якість пропонованих послуг має тенденцію до зростання.

Сільські жителі Вінниччини отримують реальний дохід від наступних видів діяльності у сфері сільського туризму: організація туристичних маршрутів, організація та експлуатація туристичних стоянок, робота в якості гідів та екскурсоводів, транспортні послуги для туристів, мисливська діяльність (полювання, любительська риболовля, спортивна риболовля), прокат туристичного спорядження, послуги з прийому туристів, послуги з приготування їжі, підготовка культурних програм, народна творчість, виробництво та продаж екологічно чистих продуктів харчування для туристів.

3.2. Проблеми та перспективи використання туристсько-рекреаційного потенціалу Вінницької області

На основі комплексної оцінки рівня розвитку туристичного сектору в кожному регіоні України більшість українських науковців виділяють чотири основні регіональні групи:

- 1) депресивні;
- 2) з відносно низьким рівнем розвитку;
- 3) з відносно високим рівнем розвитку;
- 4) лідери.

Згідно з цією класифікацією, Вінницька область належить до регіонів з відносно низьким рівнем розвитку. Це пов'язано з тим, що наявний потенціал Вінницької області не повною мірою використовується туристами, матеріально-технічна інфраструктура туристичних та розважальних об'єктів не відповідає сучасним вимогам і потребує значних інвестицій для перепланування та модернізації.

Перешкодами на шляху перетворення туристичного сектору у Вінниці на сучасний сектор економіки є наступні:

- недостатня туристична інфраструктура, особливо реконструкція та будівництво об'єктів розміщення туристів різних стандартів (готелі, мотелі, кемпінги);

- недостатня кількість об'єктів для короткострокового перебування туристів;

- поганий стан доріг, поганий доступ до туристичних об'єктів;

- більшість об'єктів культурної спадщини перебувають у незадовільному стані;

- не розроблено ефективних програм з охорони культурної спадщини та її адаптації до потреб туристів;

- неефективна діяльність відповідних організацій щодо забезпечення екологічної безпеки території для розвитку рекреаційних підприємств;

- відсутність системної промоції та інформування.

Для подолання цих перешкод необхідно реалізувати низку заходів, серед яких:

- 1) удосконалення системи управління туристичною галуззю;

- 2) будівництво нових об'єктів відпочинку та туризму, що відповідають міжнародним стандартам;

- 3) збереження та реставрація історичних, архітектурних та культурних пам'яток регіону;

- 4) представлення Вінницької області на національних та міжнародних туристичних виставках та створення умов для розвитку сільського зеленого туризму.

Таким чином, Вінницька область наразі має всі умови для інтенсивного розвитку національного та міжнародного туризму, але стримується відсутністю комплексної регіональної політики розвитку туризму. Потенціал розвитку туризму в сільській місцевості як способу зниження рівня безробіття в селах

використовується не в повній мірі. Туристичні об'єкти не відповідають сучасним вимогам і потребують значних інвестицій для модернізації.

Для реалізації заходів, спрямованих на підвищення потенціалу туристичного сектору у Вінізії, необхідно залучити якомога більше зацікавлених сторін: мешканців та гостей Вініції (у тому числі туристів та мандрівників), організацій, що працюють у туристичному секторі міста, представників місцевої влади та регіональних організацій, що займаються розвитком туризму, представників органів державної влади, місцевої влади та регіональних організацій, діяльність яких спрямована на дослідження та покращення якості туристичних послуг, історичної спадщини регіону.

Розробка стратегії розвитку рекреаційно-туристичної системи регіону є складним, але важливим процесом. Стратегія має бути спрямована на використання унікальних переваг регіональної рекреаційно-туристичної системи та окремих районів і громад, враховуючи сучасний рівень розвитку рекреаційної індустрії та вимоги, викладені в національних і регіональних планах сталого розвитку.

Враховуючи роль рекреації та туризму в національній економіці, дуже важливо визначити потенціал для розвитку сектору рекреації та туризму в міській територіальній громаді Вінниці та м. Вінниця, що сприятиме реалізації регіональної політики у цій сфері.

Щодо розвитку туризму, в тому числі відпочинкового, у м. Вінниця, слід зазначити, що муніципалітет має всі необхідні передумови для цього. Однак наявні можливості необхідно мобілізувати. Для цього необхідно просувати місто як рекреаційно-туристичний центр та отримати необхідну підтримку з боку міської влади, підприємств та регіональних інституцій.

Тим часом, у Вінниці функціонує департамент маркетингу та туризму, який є виконавчим органом міської ради і відповідає за розвиток засобів розміщення, туристичну та курортну політику, якість туристичних послуг та розвиток інфраструктури. Окрім Департаменту, у місті діють наступні

організації, які сприяють розвитку туристичної галузі, в тому числі відпочинкового туризму:

- туристичні організації - державні установи та туристичні організації;
- навчальні заклади, які готують фахівців у сфері туризму;
- програми професійного розвитку, такі як Vinizia Guide School та тренінги Vinizia Business Club;
- музейні комплекси;
- туристичні інформаційні центри, Вінницький обласний туристичний центр, спортивні, краєзнавчі та екскурсійні центри, спортивні клуби тощо.

Тому Вінниця, як адміністративний центр Вінницької області, має стати важливим (на національному рівні) центром розвитку туризму, в тому числі рекреаційного.

Для підтримки та розвитку туристичної галузі у Вінниці необхідний регіональний туристичний план. Цей процес наразі розробляється відповідним міським Департаментом маркетингу та туризму. Таке зонування дозволить оптимізувати використання туристичних ресурсів у місті та навколо нього, розширити спектр послуг та надати більш різноманітні можливості для туристів. Розвиток сфери гостинності залежить від професіоналізму фахівців, які володіють сучасними методами роботи та здатні задовольнити запити споживачів. Підвищення професійного рівня персоналу є запорукою створення конкурентоспроможного ринку якісних туристичних послуг у Вінницькій області та місті Вінниця зокрема. Розробка програм навчання та підвищення кваліфікації для працівників сфери туризму сприятиме покращенню якості послуг та залученню більшої кількості туристів (Ставська, Ю. В., Вовк, В. Ю., 2018).

Маркетингова стратегія міста Вінниця та територіальної громади в цілому включає брендинг та активне просування туристичного продукту міста з метою створення позитивного іміджу серед потенційних туристів. Диверсифікація промоційних заходів спрямована на конкретні цільові групи. Окрім організації рекламно-інформаційних турів для представників ЗМІ, українських та

міжнародних туристичних агенцій, важливою частиною маркетингової кампанії є просування Вінниці як привабливої туристичної дестинації з використанням різних каналів (Паліха, Н.В., Цимбалюк, І.О., Савчук, А.Ю., 2022).

Реалізація дій відповідно до Стратегії збалансованого регіонального розвитку міста Вінниця до 2030 року забезпечить реалізацію потенційних можливостей у вигляді конкретних заходів. Основною метою Стратегії є створення інтегрованої та ефективної системи розвитку конкурентоспроможних туристичних продуктів, які сприятимуть розвитку громади, в тому числі міста Вінниця.

Використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону є важливим фактором збільшення надходжень до місцевих бюджетів, створення нових робочих місць та підвищення рівня життя населення. Крім того, запровадження нових туристичних маршрутів створить рекреаційні умови, які задовольнять найвибагливіших мандрівників та покращать їхнє здоров'я під час подорожі (Стратегія розвитку туризму міста Вінниці до 2030 року).

Аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів показує, що основними факторами, на яких слід зосередити увагу в стратегії туристичної конкурентоспроможності Вінниці, є наступні: вигідне географічне положення, яке відкриває шлях до співпраці з європейськими країнами, привертає увагу великих компаній до розвитку туристичної інфраструктури та формування туристичних кластерів, а також можливість створення та просування впізнаваного туристичного бренду (рис. 3.1).

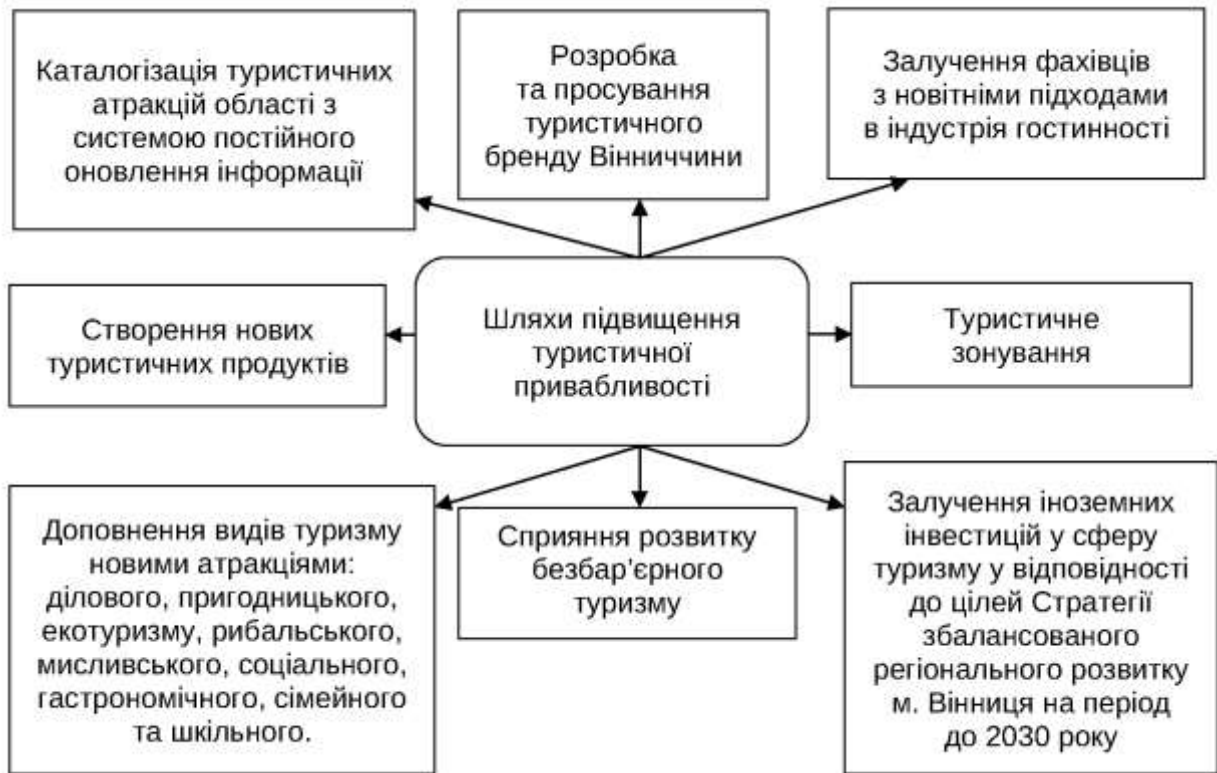

Рис. 3.1. Шляхи соціально-економічного розвитку туристичної сфери м. Вінниця

Джерело: (Колесник, Т., Багнета, В., 2024)

Стратегічна орієнтація на підвищення привабливості Вінниці як основної туристичної дестинації викладена в Програмі розвитку туризму м. Вінниця на 2021-2027 роки (Програма розвитку туризму у м. Вінниця на 2021–2027 роки). Програма показує, що Вінниця має реальну можливість створити якісний туристичний продукт.

Зокрема, було зроблено кілька важливих кроків для розвитку туризму в місті, включаючи створення туристичного бренду та відкриття школи гідів. Особливо важливим кроком у цьому напрямку є розробка та просування власного туристичного бренду міста відповідно до загальної стратегії розвитку туризму як ключового виду діяльності в місті. Інша важлива роль полягає у забезпеченні постійного розвитку туристичного сектору міста, що передбачає співпрацю обласної влади, органів місцевого самоврядування, туристичного бізнесу, навчальних закладів та громадян (Колесник, Т. В., 2020).

Розвиток туристичної інфраструктури та туристичних послуг можна представити як інтегровану систему взаємодії між учасниками туристичного ринку у формі співпраці між урядом, місцевими громадами та туристичною індустрією. Ця інтеграція та взаємодія проілюстрована на рис. 3.2.

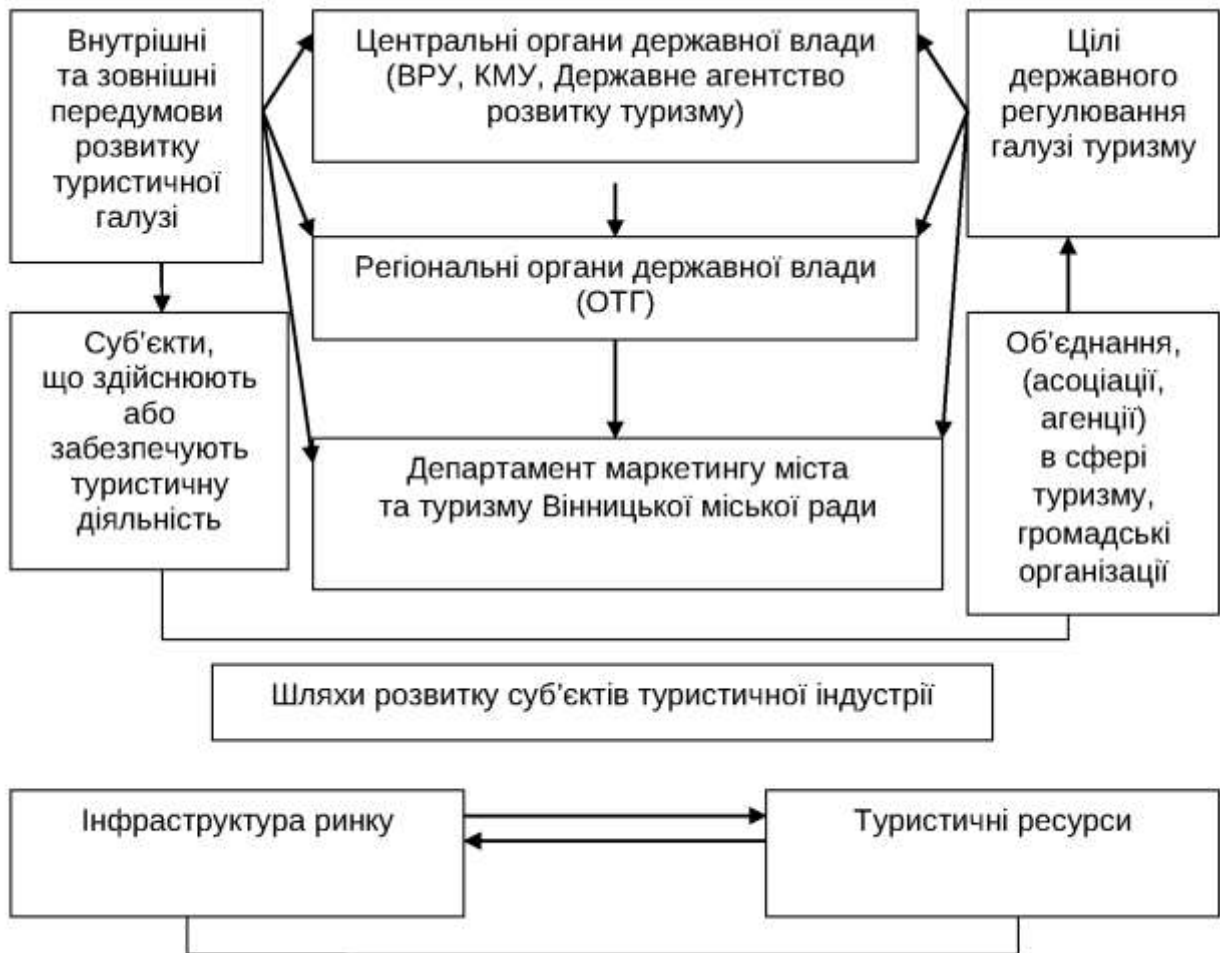

Рис. 3.2. Механізм функціонування ринку туристичної індустрії м. Вінниця

Джерело: (Колесник, Т., Багнета, В., 2024)

Отже, для ефективного використання потенціалу туристичного сектору, особливо відпочинкового туризму, існує низка викликів щодо ефективного розвитку туристичної інфраструктури та сектору гостинності: погана транспортна доступність, низька якість послуг та туристичних пропозицій, недоліки в маркетинговому просуванні та вплив коливань валютного курсу та багато інших викликів.

Для покращення розвитку туризму у Вінниці пропонуються наступні кроки: підвищення привабливості рекреаційних зон шляхом додавання нових освітньо-пізнавальних об'єктів, розвиток нових рекреаційних зон, розширення переліку послуг, створення умов для доступного туризму, електронні путівники, активне інформаційне просування, правова підтримка та інвестиційна привабливість держави, розширення туристичної пропозиції за рахунок нових атракцій.

Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінниці до 2030 року визначає шляхи подолання цих викликів, такі як розробка нових туристичних маршрутів, залучення туристичних інвестицій та розширення туристичних послуг. Це дозволить збільшити доходи місцевих громад та покращити якість життя населення.

Спільні зусилля уряду, місцевої влади, бізнесу та громадськості можуть перетворити Вінницю на справжню туристичну перлину. Ключові аспекти успішної співпраці:

- розробка спільної стратегії розвитку туризму, яка враховує інтереси всіх сторін та довгострокові цілі регіону;
- створення платформи для регулярного обміну інформацією та ідеями між усіма учасниками процесу;
- розподіл відповідальності та координація зусиль різних органів влади та організацій;
- створення сприятливих умов для впровадження нових технологій та інноваційних туристичних продуктів;
- активна участь громадськості у розробці та реалізації туристичних проєктів.

Для досягнення стратегічних цілей у туристичному секторі необхідно реалізувати кілька ключових напрямів:

1) Розвиток навичок працівників туристичного сектору:

- організовувати регулярні курси та майстер-класи для працівників туристичного сектору, спрямовані на розвиток професійних навичок, таких як

обслуговування клієнтів, міжкультурна комунікація, управління готельним та ресторанним бізнесом, а також оволодіння іноземними мовами;

- розробка спеціалізованих програм підвищення кваліфікації для працівників різних сфер туризму, включаючи гідів, працівників готельного бізнесу, туроператорів тощо;

- запровадження та впровадження національних і міжнародних стандартів обслуговування в туристичній галузі, що сприятиме підвищенню якості туристичних послуг.

2) Посилення маркетингових стратегій:

- створення і підтримка веб-сайтів, мобільних додатків та платформ для просування туристичних послуг. Використання соціальних мереж, блогів та влогів для популяризації туристичних ресурсів регіону;

- реалізація комплексних рекламних кампаній на національному та міжнародному рівнях, спрямованих на підвищення впізнаваності бренду регіону як туристичної дестинації. Це може включати участь у міжнародних виставках, розміщення контенту в популярних медіа та співпраця з відомими блогерами;

- формування унікального туристичного бренду регіону, що підкреслює його культурні, історичні та природні особливості. Важливо створити чіткий меседж, який буде привабливим для туристів.

3) Розширення доступу до інформації про туристичні ресурси:

- розвиток інтерактивних порталів, де туристи можуть знайти інформацію про визначні місця, культурні події, місця для відпочинку, туристичні маршрути тощо. Ці платформи повинні бути багатомовними та легко доступними;

- забезпечення регіону високоякісною навігацією, встановлення інформативних стендів, карт та інших засобів навігації для туристів. Випуск інформаційних буклетів, путівників та карт;

- розширення співпраці з національними та міжнародними туроператорами, щоб вони могли пропонувати тури до регіону. Важливо

налагодити доступ до інформації для таких агентств, щоб вони могли активно просувати регіон як цікаву туристичну дестинацію.

4) Покращення туристичної інфраструктури:

- покращення транспортних зв'язків, зручностей для туристів, розширення мережі готелів, кемпінгів та інших місць проживання, а також об'єктів культурного і природного значення;

- створення привабливих умов для інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури та послуг, що сприятиме економічному зростанню регіону.

5) Підвищення якості послуг та розвиток нових продуктів:

- розвиток екологічного туризму, з акцентом на природні ресурси регіону, а також культурного туризму, який підкреслює унікальність місцевих традицій, історичних та архітектурних пам'яток;

- створення спеціальних туристичних продуктів, таких як гастрономічні тури, винні тури, тури для любителів історії, що допоможе задовольнити інтереси різних груп туристів.

Комплексний підхід до розвитку людських ресурсів, маркетингових стратегій та доступу до інформації сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичного сектору Вінницької області та залученню нових туристів.

Вінницька область є регіоном України, що має стратегічне значення в культурному, політичному та економічному плані і в той же час має потенціал стати найбільшим туристично-рекреаційним регіоном України. Загалом, туристична інфраструктура Вінниці має сильні та слабкі сторони. До слабких сторін можна віднести дещо недорозвинену регіональну транспортну систему та недостатню кількість місць для короткострокового розміщення туристів.

Згідно з цією класифікацією, Вінницька область належить до регіонів з відносно низьким рівнем розвитку. Це пов'язано з тим, що наявний потенціал Вінницької області не повною мірою використовується туристами, матеріально-технічна інфраструктура туристичних та розважальних об'єктів не відповідає сучасним вимогам і потребує значних інвестицій для перепланування та

модернізації. Однак, Вінницька область наразі має всі умови для інтенсивного розвитку національного та міжнародного туризму, але стримується відсутністю комплексної регіональної політики розвитку туризму. Потенціал розвитку туризму в сільській місцевості як способу зниження рівня безробіття в селах використовується не в повній мірі. Туристичні об'єкти не відповідають сучасним вимогам і потребують значних інвестицій для модернізації.

Для покращення розвитку туризму у Вінницькій області пропонуються наступні кроки: підвищення привабливості рекреаційних зон шляхом додавання нових освітньо-пізнавальних об'єктів, розвиток нових рекреаційних зон, розширення переліку послуг, створення умов для доступного туризму, електронні путівники, активне інформаційне просування, правова підтримка та інвестиційна привабливість держави, розширення туристичної пропозиції за рахунок нових атракцій.

ВИСНОВКИ

Рекреаційний туризм є комплексним видом туризму, оскільки охоплює надання послуг із цілого комплексу видів туризму, спрямованих на профілактичне оздоровлення, компенсаційне відновлення фізичних сил, корекцію та реабілітацію стану туристів (відпочиваючих).

Туристично-рекреаційні ресурси природного походження – це багатство, яким наділена природа і яке може використовуватися для відпочинку, оздоровлення та туризму. Вони є основою для розвитку туристичної індустрії багатьох країн.

Суспільні туристично-рекреаційні ресурси – це створені людиною об'єкти та явища, які задовольняють різноманітні потреби туристів та відпочиваючих. Вони доповнюють природні ресурси та створюють умови для комфортного та цікавого відпочинку.

Події туристичні ресурси – це тимчасові події, які приваблюють туристів у певні місця. Вони можуть бути культурними, спортивними, релігійними, діловими або іншими. Саме події часто стають причиною подорожей, адже вони пропонують унікальні враження та можливості для спілкування.

Вінницька область має вигідне соціально-географічне положення. Це одна з центральних областей України і частина суспільно-географічного регіону Поділля. Це внутрішній річковий регіон, розташований на південному заході України, в центральній частині водозбірного басейну річок Південний Буг і Дністер. Завдяки своєму центральному розташуванню в Україні, область є транзитною територією і обслуговується основними автомобільними дорогами, такими як Київ-Одеса, Київ-Львів, Київ-Кишинів та Харків-Львів. Вінницька область також обслуговується залізничними лініями, що використовуються для міжрегіональних сполучень: Москва-Прага, Москва-Софія, Москва-Бухарест, Київ – Легніце, Київ-Будапешт-Любляна-Трієст тощо.

Історичні та культурні ресурси Вінниці є не менш цікавими. Загальна кількість історичних, археологічних, містобудівних, архітектурних та монументальних пам'яток становить 2204. 511 пам'яток архітектури включено до списку національної спадщини.

Туристичний ринок Вінницького району пропонує широкий вибір екскурсійних програм, найпоширенішими з яких є екскурсії та тематичні тури по місту Вінниця. Туроператори регіону не пропонують місцеві туристичні продукти на міжнародному туристичному ринку, що не сприяє великій кількості іноземних туристів, які відвідують регіон, і, як наслідок, розвитку нових туристичних дестинацій.

Вінницька область в Україні вирізняється високим туристично-рекреаційним потенціалом і стає одним з найперспективніших регіонів з точки зору розвитку рекреаційного туризму.

Вінницька область є регіоном України, що має стратегічне значення в культурному, політичному та економічному плані і в той же час має потенціал стати найбільшим туристично-рекреаційним регіоном України. Загалом, туристична інфраструктура Вінниці має сильні та слабкі сторони. До слабких сторін можна віднести дещо недорозвинену регіональну транспортну систему та недостатню кількість місць для короткострокового розміщення туристів.

Згідно з цією класифікацією, Вінницька область належить до регіонів з відносно низьким рівнем розвитку. Це пов'язано з тим, що наявний потенціал Вінницької області не повною мірою використовується туристами, матеріально-технічна інфраструктура туристичних та розважальних об'єктів не відповідає сучасним вимогам і потребує значних інвестицій для перепланування та модернізації. Однак, Вінницька область наразі має всі умови для інтенсивного розвитку національного та міжнародного туризму, але стримується відсутністю комплексної регіональної політики розвитку туризму. Потенціал розвитку туризму в сільській місцевості як способу зниження рівня безробіття в селах використовується не в повній мірі. Туристичні об'єкти не відповідають сучасним вимогам і потребують значних інвестицій для модернізації.

Для покращення розвитку туризму у Вінницькій області пропонуються наступні кроки: підвищення привабливості рекреаційних зон шляхом додавання нових освітньо-пізнавальних об'єктів, розвиток нових рекреаційних зон, розширення переліку послуг, створення умов для доступного туризму, електронні путівники, активне інформаційне просування, правова підтримка та інвестиційна привабливість держави, розширення туристичної пропозиції за рахунок нових атракцій.

РЕЗЮМЕ/ RESUME

Гулько Андрій Васильович

Туристично-рекреаційні ресурси Вінницької області

Дослідження спрямоване на вивчення туристично-рекреаційного потенціалу Вінницької області, визначення його особливостей, дослідження проблем розвитку та шляхів використання з його оцінки для розвитку регіонального туризму та створення привабливого туристичного продукту. У кваліфікаційній роботі досліджуються найбільш значущі природні, культурні, історичні та інфраструктурні ресурси, які можуть слугувати основою для залучення туристів до Вінницької області. Здійснено аналіз природних ресурсів Вінниччини, зокрема ландшафтів, водних ресурсів, кліматичних умов та рекреаційних зон. Досліджено історико-культурну спадщину регіону, зокрема музеї, архітектурні пам'ятки та події, які мають туристичну привабливість. Була проведена оцінка стану інфраструктури, зокрема транспортної доступності, готельного бізнесу, ресторанів та туристичних послуг, а також досліджено перспективи розвитку різних видів туризму, таких як агротуризм, культурно-пізнавальний туризм та екотуризм.

Дослідження базується на огляді літератури з питань туристично-рекреаційного потенціалу України, а також на статистичних даних та звітах, що стосуються Вінницької області.

Висновок цього дослідження надасть уявлення про можливості розвитку туризму у Вінницькій області. Результати дослідження сприятимуть розробці стратегій щодо залучення інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури.

Ключові слова: туристично-рекреаційний потенціал, туристично-рекреаційні ресурси, Вінницька область, культурно-пізнавальний туризм, інфраструктура, агротуризм, екотуризм, медичний туризм.

RESUME

Hulko Andrii Vasyliovych

Tourist and recreational resources of Vinnytsia region

The research is aimed at studying the tourist and recreational potential of Vinnytsia region, identifying its features, researching development problems and ways to use its assessment for the development of regional tourism and creating an attractive tourist product. The qualification work examines the most significant natural, cultural, historical and infrastructural resources that can serve as a basis for attracting tourists to Vinnytsia region. An analysis of the natural resources of the Vinnytsia region, including landscapes, water resources, climatic conditions and recreational areas, was carried out. The historical and cultural heritage of the region, including museums, architectural monuments and events that have tourist appeal, was studied. The study assessed the state of the infrastructure, including transport accessibility, hotel business, restaurants and tourist services, and explored the prospects for the development of various types of tourism, such as agritourism, cultural and educational tourism and ecotourism.

The study is based on a literature review on the tourism and recreational potential of Ukraine, as well as on statistical data and reports related to Vinnytsia region.

The conclusion of this study will provide insights into the opportunities for tourism development in Vinnytsia region. The results of the study will contribute to the development of strategies for attracting investment in the development of tourism infrastructure.

Keywords: tourist and recreational potential, tourist and recreational resources, Vinnytsia region, cultural and educational tourism, infrastructure, agritourism, ecotourism, medical tourism.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Антонишин, А. (2014). Становлення та розвиток історико-рекреаційного туризму в місті Вінниця. У *Туризм і краєзнавство* (с. 196–200). Переяслав-Хмельницький.
- Антонишин, А. (2016). Рекреаційно-туристичний потенціал Вінницької області та його вплив на розвиток туристичної сфери. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Історія, економіка, філософія*, 21, 131–138.
- Баженов, Л. (1993). *Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX– XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали*. Кам'янець-Подільський.
- Барнасюк, О. (2010). *Історія міста Немирова від найдавніших часів до сьогодення*. Вінниця.
- Бейдик, О. (2001). *Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування*. Київ: Київський університет.
- Більше 16 мільйонів гривень хочуть витратити на ремонт історичних пам'яток. <https://vn.20minut.ua/Podii/bilshe-16-milyoniv-griven-hochut-vitratiti-na-remont-istorichnih-pamyu-10752240.html>.
- Бондар, О. (2015). *Замки та фортеці Чернігово-Сіверщини в XV–XVIII ст.: ілюстрований довідник*. Київ.
- Виногородська, Л. (2004). Археологічні дослідження замку у смт. Брацлав Вінницької обл. у 2003 році. *Археологічні відкриття України у 2002-2003 рр.*, С.91-95.
- Виногородська, Л. (2008). Історико-археологічні дослідження Барської фортеці. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірка наукових статей*,(17), 35-40.
- Виногородська, Л., Потехіна, І., & Долженко, Ю. (2020). Формування соціально-просторової й антропологічної структури давньої Вінниці за

археологічними (XIII–XVI ст.) й антропологічними (XVIII–XIX ст.) матеріалами. *Сторінки історії*, 51, 24–52.

Винокур, І. (1991). *Буша: Історико-краєзнавчі нариси*. Хмельницький.

Вінницька

область.

<https://zruchno.travel/Direction?ObjectType=5&RegionId=19&lang=ua>

Вінницькі фонтани та палаци Вінниччини. <https://sakums.com.ua/uk/tours/630-vinnitski-fontani-ta-palatsi-vinnichini#shortly>

Вороновицький музей історії авіації та космонавтики. <https://vinnitysia-museum.in.ua/branches/voronovytsia-museum?start=3>

Гальчак, С. (2006). *Поділля: Природа, людина – еволюція, історичний розвиток: монографія*. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак.

Гальчак, С. (2011). *Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX – поч. XXI ст.* Вінниця: Меркьюрі-Поділля.

Гедін, М. (2021). Методичні засади оцінки туристичного потенціалу України в контексті євроінтеграції. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Історія, економіка, філософія*, 26, 88–99.

Головня, О.М. (2017). Перспективи сфери туризму як фактора соціально-економічного зростання Вінницької області. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, (10). <http://repository.vsau.org/getfile.php/16751.pdf>

Григорієв, Н. (2003). *Поділля. Географічно-історичний нарис*. Кам'янець-Подільський: Оіюм.

Державний історико-культурний заповідник Буша.

<http://busha.com.ua/>

Дикань, Д. С., & Логвин, М. М. (n.d.). Інфраструктурне забезпечення розвитку туризму в Вінницькій області. *CORE*. <https://core.ac.uk/download/pdf/326487514.pdf>

Дослідження туристичної привабливості м. Вінниці. <https://fama.agency/wp-content/uploads/2020/08/Doslidzhennya-turystychnoyi-pryvablyvosti-Vinnytsya.pdf>

Зінько, Ю. (2016). Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця. Історія Вінниччини.

https://vinrada.gov.ua/%D0%86storiya_vinnichinni.htm

Качор, А. (2018). Яким може бути «Вінницький замок»: презентовано концепцію історико-туристичного комплексу. *ГРАФІКА*. <https://vezha.ua/yakym-mozhe-but-y-vinnytskyj-zamok-na-staromu-mistiprezentovano-kontseptsiyu-istoryko-turystychnogo-kompleksu-grafika/>

Колесник, Т. В. (2020). Інституційні стимули підвищення ефективності державного сектору при децентралізації. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*, (1) 51, 69–86.

Колесник, Т., & Багнета, В. (2024). Особливості розвитку рекреаційного туризму в територіальних громадах регіону. *Економіка та суспільство*, (60).

DOI: 10.32782/2524-0072/2024-60-45

Кривенкова, Р. Ю. (2019). Поняття та сутність туристичного потенціалу: державноуправлінський аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 9.

DOI: 10.32702/2307-2156-2019.9.70

Купчишин, М., & Мичак, А. (2002). *Шаргородщина. Сторінки історії*. Київ.

Лебедева, І.М. (2023). Соціальні аспекти становлення туризму. У *Ad orbem per linguas. До світу через мови: Матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції «Наративи сучасної України у світовій геополітиці»* (с. 517–518). Київ: Видавничий центр КНЛУ.

Любіцева, О.О. (2002). *Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)*. Київ: Альтерпрес.

Македон, В. В., & Маковецька, А. О. (2023). Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах ринкової нестабільності. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки», (12).

DOI: 10.25313/2520-2294-2023-12-9477

- Македон, В. В., & Чабаненко, А. В. (2022). Факторні складові цифровізації глобальної економіки та макроекономічних систем країн світу. *Ефективна економіка*, (1).
- DOI: 10.32702/2307-2105-2022.1.11
- Малаков, Д. (2008). *Минувшина Немирова*. Київ: «Майстерня книги», «Оранта».
- Михайловський, В. М. (2017). Формування території історичного Поділля у другій половині XIV ст. *Український історичний журнал*, (3), 67–82.
- Огієнко, А.В., & Огієнко, М.М. (2020). Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. *Проблеми системного підходу в економіці*, 1(75), 31–37.
- Отамановський, В. (1993). *Вінниця в XIV–XVII століттях*. Вінниця: Континент-прим.
- Офіційний сайт Вінницької міської ради. <https://www.vmr.gov.ua/departament-marketynhu-mista-taturyzmu>
- Паліха, Н.В., Цимбалюк, І.О., Савчук, А.Ю. (2022). *Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України : монографія*. Луцьк : ВежаДрук.
- Паньків, Н., Мороз, В. (2018). Сучасний стан та перспективи розвитку подієвого туризму в Україні на прикладі розробленого івент-туру «Відкрий для себе Покуття». *Науковий вісник НЛТУ України*, (5), 78–79.
- Пасека, С., & Джумурат, В. (2023). Теоретичні засади дослідження туристичного потенціалу території. *Вісник Хмельницького національного університету*, 5, 42–49.
- Писаревський, І.М., & Мелешко, К.К. (2019). Туристично-рекреаційний потенціал як елемент конкурентоспроможності територій. *Бізнесінформ*, 12, 148–154.
- Підвальна, О. Г., & Колесник, Т. В. (2022). *Регіональна політика інноваційного розвитку сфери туризму: проблеми формування та регулювання*. Вінниця: Друк.

- Пламеницька, О. (2002). Барський замок. *Військово-історичний альманах*, 2(5), 100–107.
- Пламеницька, О. (1994). Початок мурованого будівництва на Поділлі. *Архітектурна спадщина України*, 1, 39–57.
- План місцевого економічного розвитку Барської міської об'єднаної територіальної громади. (2019). [PDF]. <https://barcity.gov.ua/upload/pdf/02458a58ca0d4e7f405d5ce62082044f.pdf>
- Вінницька міська рада. (2020). Програма розвитку туризму Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки. <https://bit.ly/3QwI3R5>
- Вінницька обласна державна адміністрація. (2020). *Програма розвитку туризму у м. Вінниця на 2021–2027 роки*. Доступно за адресою: <http://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/ogoloshenia/programa-turizm2020.pdf>
- Прокопчук, В. (2014). *Краєзнавство Поділля: історія та сучасність: монографія*. Кам'янець-Подільський: Абетка.
- Рибчинський, О., & Литвинчук, І. (2021). Типологічні особливості та проблеми збереження урбаністичних оборонних комплексів приватних міст князів Збаразьких на Поділлі, Київщині та Волині у XVI–XVII ст. *Архітектурні дослідження*, 7(1), 78–86.
- Роїк, Ю. (2019). Культурний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. У *Дні науки історичного факультету: матеріали XIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених* (с. 71–73). Київ, 16–18 травня 2019.
- Роїк, Ю. (2019). Об'єкти оборонної архітектури Вінниччини: історія та сучасний стан. *Краєзнавство*, (3), 108–118.
- Роїк, Ю. (2019). Особливості функціонування та трансформації оборонних споруд на території сучасної Вінницької області. *Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць*, (59), 49–52.

- Роїк, Ю. (2021). Палац Грохольських-Можайських у Вороновиці Вінницької області: історико-культурний потенціал та використання в туризмі. У *Шевченківська весна – 2021 (секція «історія»): Матеріали XIX міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* (с. 359–361). Київ, 26 березня 2021 року.
- Роїк, Ю. (2021). Палацові комплекси Східного Поділля на тлі історичних подій кінця XVIII – початку XX століття. *Часопис української історії*, (44), 37–44.
- Роїк, Ю. (2021). Шляхи збереження та популяризації палацових комплексів Вінниччини. У *Дослідження, збереження та популяризація пам'яток історико-культурної спадщини України: зб. матеріалів Всеукр. наук. конф.*, м. Переяслав, 14 квітня 2021 р. (с. 177–179).
- Соломонова, Т. (2007). Доля бібліотек поміщицьких маєтків Поділля за доби української революції. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, (12), 227–231.
- Спиця, М. (2011). *Кабінет вивчення Поділля – яскрава сторінка краєзнавчого руху на Вінниччині (1924-1930)*. Вінниця.
- Ставська, Ю. В., & Вовк, В. Ю. (2018). Інвестиційна привабливість Вінницького регіону. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*, 3(14), 371–375.
- Головне статистичне управління у Вінницькій області. *Статистична інформація*. <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/arhiv2023.html#>
- Стеченко, Д., Скоробагатько, С., & Охрименко, А. (1999). Особливості створення туристичної привабливості регіону (на прикладі Подільського району). *Туристично-краєзнавчі дослідження*, (2), 58–69.
- Стратегія розвитку туризму міста Вінниці до 2030 року. <https://vmr.gov.ua/media/Департаменти/ДММТТ/стратегія/Стратегія%20ро звітку%20туризму%20міста%20Вінниці%20до%202030%20року.pdf>

- Титова, О. (1998). Фортеці козацьких часів на Поділлі та Волині: проблеми охорони та використання. У *Туристично-краєзнавчі дослідження* (с. 85–89). Київ, Україна: КМ – Трейдинг.
- Томілович, Л. (2011). *Історичні садиби Вінницької області: каталог*. Київ; Чернігів: Деснян. правда.
- Туризм на Вінниччині. (2017). *Статистичний збірник*. Вінниця: Головне управління статистики у Вінницькій області.
- Туристична діяльність в Україні у 2016 році: статистичний бюлетень. (2017). К.: *Державна служба статистики України*. 76 с.
- Унікальний туристичний продукт Вінниччини представлений на міжнародній виставці UITT-2019. *Вінницька обласна державна адміністрація*.
<http://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/17890-unikalnyiturystychnyi-produkt-vinnychchyny-predstavleno-namizhnarodniiyvystavtsi-uitt-2019>
- ШляхетнаспадщинаВінниччини.
https://anga.ua/excursion/tur_shliakhetna_spadshchyna.html
- Budinoski, M. (2009). *Turizam principi i praktika* [Tourism principles and practices]. Skopje: ANFI.
- Gjorgievski, M. (2009). *Turisticka geografija* [Tourism geography]. Skopje: UTMS.
- Gjorgievski, M., Kozuharov, S., & Nakovski, D. (2013). Typology of recreational-tourism resources as an important element of the tourist offer. *UTMS Journal of Economics*, 4(1), 53–60.
- Goeldner, R. C., & Ritchie, J. R. R. (2009). *Tourism: Principles, practices, philosophies*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Gunn, A. C. (1988). *Vacancionscape: Designing tourist regions*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Hrabovski-Tomic, E. (2008). *Selektivni oblici turizma* [Selective forms of tourism]. Sremska Kamenica: FABUS.
- Jovicic, D. (2002). *Menagment turistickih destinacija* [Management of tourism destinations]. Beograd: ZELNID.

- Jovicic, Z. (1999). *Osnovi turizmologije* [Fundamentals of tourismology]. Banjaluka: PMF.
- Krippendorf, J. (1987). *The holiday makers*. London: Butterworth-Heinemann.
- Laws, E. (1995). *Tourism destination management*. London: Routledge.
- Lazic, L. (2007). *Turizam i ruralna podrucja*. Novi Sad: Prirodno-matematicki fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo.
- Maksin-Micic, M. (2008). *Turizam i prostor*. Beograd: Univerzitet Singidunum.
- Williams, S. (2009). *Tourism geography: A new synthesis*. London: Routledge.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вінницька область

Палац Горохольських-Можайських у Вороновиці Вінницької області

Палац княгині Марії Щербатової у Немирові на Вінниччині

Пороги на Південному Бузі

Усипальниця Потоцьких

Продовження Додатку Г**Старовинна дерев'яна церква Різдва Богородиці 1762 року**

Старовинний млин графа Потоцького у Вінницькій області

Величний палац Потоцьких в Тульчині у Вінницькій області

Буша — рештки середньовічного замку на Вінниччині

Залишки трипільського будинку, вік якого близько 4000 років до н.е.

Продовження Додатку К

Печерний храм з неймовірно красивим та великим барельєфом, який датується 9-10 ст.

Лядівський Усікновенський скельний монастир у Вінницькій області

Вхід до печерної келії засновника монастиря Антонія

Продовження Додатку Л

Келія святого Антонія

Кістниця, де зберігають рештки монахів

Купіль Антонієвого джерела, де можна скупатися

Равликова ферма у Жмеринці Вінницької області

Водонапірна вежа

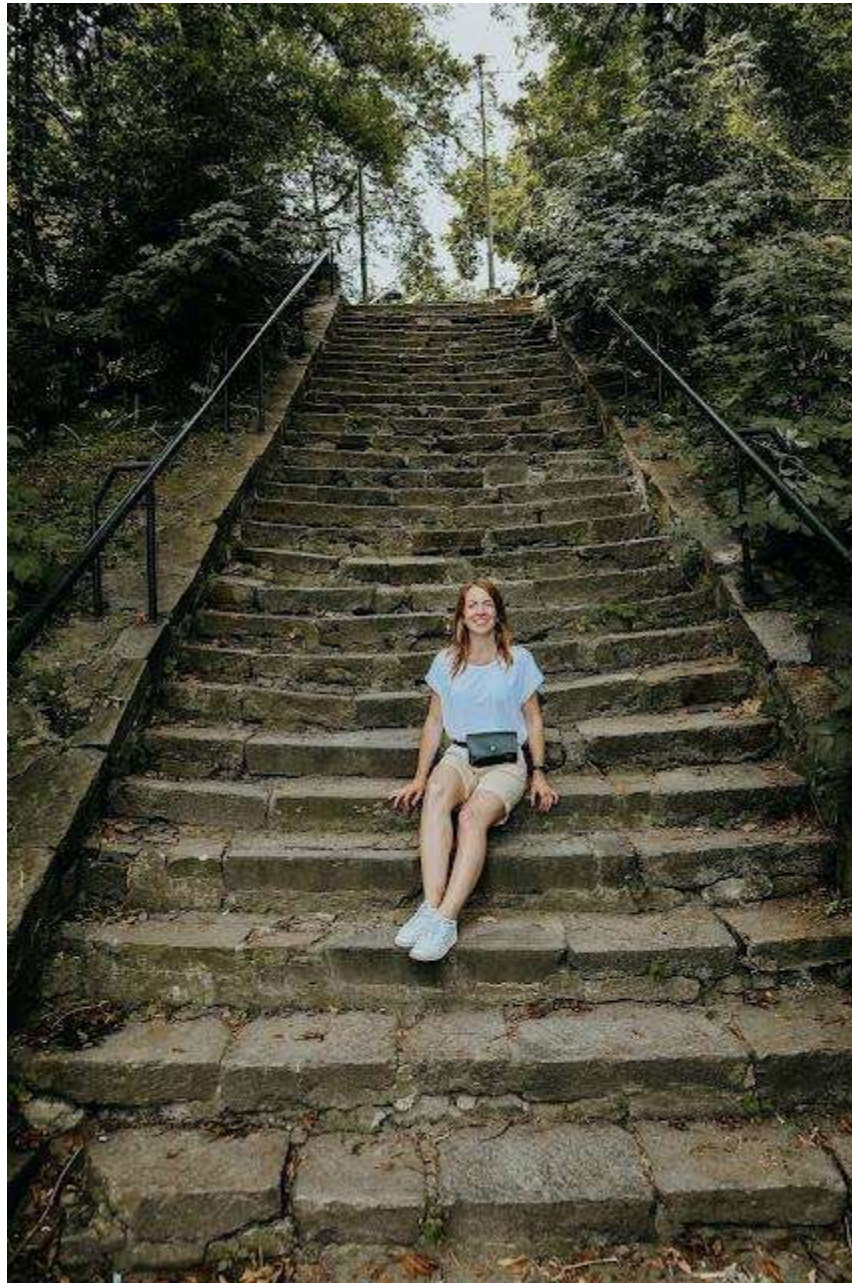

Готель “Савой”

Сходи на Кумбарах

Верхня та нижня Єрусалимка у Вінниці

Готель “Франція” на Соборній, 34 м. Вінниця

Площа Ліверпуль

Продовження Додатку П**Реальне училище**

Вінницькі мури

Катакомби Капуцинів

Панорама міста з дзвіниці Домініканського костелу у Вінниці